

СЛУЖБА БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ
ЦЕНТР ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Збірник матеріалів круглого столу
(м. Київ, 28 липня 2023 року)

Частина 1

Київ
2023

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Навчально-наукового інституту державної безпеки
Національної академії Служби безпеки України
(протокол № 10 від 12 жовтня 2023 року)*

Редакційна колегія:

Денисенко М. М. – кандидат юридичних наук, директор ННІ ДБ НА СБ України;

Гончаренко А. А. – доктор юридичних наук, заступник директора (з навчальної та наукової роботи) ННІ ДБ НА СБ України;

Пушук В. В. – директор центру захисту національної державності ННІ ДБ НА СБ України;

Кучерук М. М. – кандидат юридичних наук, завідувач СК-1 центру захисту національної державності ННІ ДБ НА СБ України;

Бігун В. М. – старший викладач СК-1 центру захисту національної державності ННІ ДБ НА СБ України;

Сергієвський С. К. – кандидат юридичних наук, старший викладач СК-1 центру захисту національної державності ННІ ДБ НА СБ України

Актуальні питання захисту національної державності
А43 в сучасних умовах: зб. матер. круглого столу (м. Київ, 28 липня 2023 р.) : у 2-х ч. Ч. 1 / упоряд. А. А. Гончаренко, М. М. Кучерук, В. М. Бігун, Ю. М. Кривенко. Київ : НА СБУ, 2023. 100 с.

У збірнику матеріалів круглого розміщені тези доповідей з обговорення актуальних питань захисту конституційного ладу, державного суверенітету і територіальної цілісності України в сучасних умовах, як у роботі підрозділів захисту національної державності, інших контррозвідувальних підрозділів Служби безпеки України, так і в роботі інших суб'єктів сектору безпеки і оборони, органів державної влади та місцевого самоврядування, досвід яких може бути використаний для ефективного виконання завдань оперативно-службової діяльності Служби безпеки України.

Для співробітників Служби безпеки України, суб'єктів сектору безпеки і оборони України, інших державних і правоохоронних органів, наукового і науково-педагогічного складу, фахівців у сфері безпеки і державного управління. Матеріал друкується в авторській редакції.

УДК 355.404.52:34

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

ректора Національної академії СБ України,
доктора юридичних наук, доцента **Андрія ЧЕРНЯКА**

Шановні учасники круглого столу!

Сьогодні ми зібралися у цій залі для обговорення надзвичайно важливих питань забезпечення національної безпеки України. Колектив Національної академії Служби безпеки України послідовно працює над об'єднанням зусиль представників науки і практики у пошуку шляхів прискорення перемоги над ворогом, у тому числі й забезпечення захисту національної державності в умовах протидії збройній агресії рф.

Півтора роки повномасштабної війни проти росії засвідчили необхідність посилення координації та взаємодії усіх складових сектору безпеки і оборони, а також тісної співпраці з громадськістю та активною частиною населення для блокування спроб ворога дестабілізувати внутрішньополітичну та соціально-економічну ситуацію в державі, посягати паніку, недовіру до влади, армії, правоохоронних органів та інших силових структур, задіяних в обороні держави. Зброєю ворога є не лише ракети, танки та снаряди, але й брехня, фейки та поширення зневіри в безумовну перемогу України та її союзників над путінським рашистським режимом.

Захист нашої Батьківщини та її державності є обов'язком кожного громадянина незалежно від того, чи він його здійснює зі зброєю в руках, чи працює над наближенням перемоги на підприємствах і в полях, спростовує російські фейки у засобах масової інформації, електронних ресурсах та соціальних мережах. Хочу наголосити на тому, що ми як представники Служби безпеки України, Національної поліції, Національної гвардії, прикордонники, науковці та активісти патріотичних громадських організацій, маємо робити максимально усе для забезпечення надійного тилу нашим захисникам, які зараз в надзвичайно важких умовах виборюють в окупантів кожен метр української землі.

Тому я радий вітати учасників круглого столу, які в цей нелегкий час знайшли можливість долучитися до обговорення нагальних проблем, які постають перед нами у захисті конституційного ладу, територіальної цілісності, інформаційного простору, захисті об'єктів критичної інфраструктури та протидії тероризму.

Мабуть, символічно, що обговорення цих важливих питань відбувається в День української державності, затвердженої нашими великими предками понад тисячу років тому і переданої нам у спадок задля збереження та примноження величних здобутків українців усіх часів. Історія України у стані російсько-української війни пишеться сьогодні, і ми маємо доєднатися до пошуку та реалізації шляхів досягнення перемоги над підступним ворогом.

Сподіваємося, що усі учасники нашого заходу, як співробітники органів і підрозділів Служби безпеки України, так і інших державних органів, дотичних до сектору безпеки, науковці та представники громадськості, докладуть максимальних зусиль для досягнення цієї окресленої мети.

Бажаю плідної роботи всім учасникам круглого столу задля майбутньої перемоги! Слава Україні!

Горінов П. В.

кандидат юридичних наук,
заслужений працівник соціальної сфери України,
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОПЕРАЦІЇ: ЗМІСТ ТА МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ

В умовах повномасштабної війни РФ в Україні надзвичайно актуалізувалась проблема протидії інформаційно-психологічним операціям (ІПСО), метою яких є деморалізація військових, підрих їх бойового духу, нівелювання міжнародної підтримки, емоційне виснаження та зміна переконань українського населення.

Українські дослідники трактують інформаційно-психологічну операцію як:

– «головний елемент інформаційної війни, який передбачає використання на практиці складної сукупності погоджених, скорельованих та взаємопов'язаних за цілями, задачами, місцем, часом форм, способів та прийомів психологічного впливу» [1, с. 163];

– «цілеспрямоване розроблення і поширення спеціальної актуальної інформації, здатної безпосередньо або непрямо впливати на суспільну свідомість, психологію і поведінку населення, військовослужбовців» [2, с. 18];

– «комплекс заздалегідь спланованих, узгоджених та реалізованих дій та заходів професійно підготовленими агентами держави-супротивника, що застосовують для захоплення і забезпечення абсолютного контролю над свідомістю суспільства держави та здійснення подальших впливів на нього методом психологічних тисків та маніпуляцій із застосуванням істинної та/або неправдивої інформації задля його дестабілізації, дезорієнтації та підготовки до успішного проведення подальших політичних та воєнних дій» [3, с. 98].

До елементів ІПСО відносять дезінформацію, пропаганду, кібератаки, перебільшення певної інформації або применшення іншої.

В якості засобів інформаційно-психологічного впливу на суспільство можуть використовуватись: радіо та телебачення; друковані та електронні видання; інтернет; конференції та семінари; візити та перемовини; чутки та плітки.

Особливе місце серед цих засобів займають соціальні мережі, популярність яких серед населення визначається наявністю значних обсягів інформації, трансляванням подій в режимі реального часу, задоволенням бажання людини до віртуалізації свого життя. На особливу небезпеку соціальних мереж, як засобу негативного інформаційно-психологічного впливу, звертає увагу Г. В. Певцов, виділяючи низку чинників, що обумовлюють цю небезпеку:

- нездатність людини до логічного аналізу великих обсягів нової інформації, різної за якістю, достовірністю і соціальною значущістю;

- відсутність у більшості учасників інформаційних процесів навиків пошуку у мережах достовірної інформації;

- певна ідеалізація спілкування в соціальних мережах;

- відсутність запобіжних механізмів щодо загроз, які несе із собою інформаційний (психологічний) вплив [4, с. 59].

У наукових джерелах розглядаються такі напрями протидії владних органів України ворожим інформаційним впливам:

- модернізація системи інформаційної безпеки держави та формування й реалізація ефективної інформаційної політики;

- удосконалення законодавства з питань інформаційної безпеки;

- узгодження національного законодавства з питань інформаційної безпеки із міжнародними стандартами;

- розвиток національної інформаційної інфраструктури;

- впровадження сучасних інформаційно-комунікативних технологій у процесі державного управління;

- підвищення здатності органів державної влади і місцевого самоврядування до використання ефективних технологій управління та організацію конструктивної взаємодії з громадськістю;

- підвищення рівня підготовки кадрів у галузі створення та використання інформаційно-телекомунікаційних технологій;

- забезпечення домінування та медійної переваги в інформаційному просторі;

- надання населенню об'єктивної, вичерпної інформації, представлення фахових коментарів та пояснень щодо важливих подій в житті країни [5].

У Стратегії інформаційної безпеки ефективними способами протидії негативним інформаційним потокам визначені наступні:

- створення системи раннього виявлення, прогнозування та запобігання інформаційним загрозам;

- посилення відповідальності за поширення недостовірної інформації (дезінформації);
- підвищення рівня медіакультури та медіаграмотності суспільства;
- захист інформаційного простору України від незаконного контенту;
- збільшення частки та якості українського інформаційного продукту та його поширення на тимчасово окуповані території [6].

Для протидії спеціальним інформаційним операціям при РНБО України утворено Центр протидії дезінформації, що виконує такі завдання:

- проведення аналізу та моніторингу подій в інформаційному просторі України;
- виявлення загроз інформаційній безпеці України та чинників, що впливають на їх формування;
- визначення концептуальних підходів у сфері протидії дезінформації;
- оперативне інформування населення щодо фейків та дезінформаційних кампаній ворога;
- розкриття дезінформації та маніпуляцій;
- вивчення, узагальнення й аналіз досвіду інших держав і міжнародних організацій з протидії дезінформації та підготовка пропозицій щодо його використання в Україні [7].

Поділяючи погляди українських науковців, додамо такі способи протидії ІПСО:

- підготовка фахівців у сфері інформаційно-психологічної безпеки;
- активізація створення радіо- та телевізійних програм за тематикою ІПСО;
- застосування меметичних технологій (мемів, патріотичних висловів, анекдотів, мелодій) як ефективного засобу запобігання панічним настроям населення;
- проведення ідеологічної та інформаційно-роз'яснювальної роботи у військових підрозділах;
- включення функцій подолання негативних інформаційних впливів до завдань військових капеланів та військових психологів.

Отже, система протидії інформаційно-психологічним операціям в умовах війни для захисту населення та військових від негативних інформаційних впливів повинна носити комплексний характер, що полягає у застосуванні правових, організаційних, технічних, соціально-психологічних механізмів ліквідації чи пом'якшення цих впливів.

Список використаних джерел

1. Лікарчук Н. В., Лікарчук Д. С. Інформаційно-психологічні війни: міжнародно-політичний аналіз. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2022. № 9. С. 157–171.
2. Нарис теорії і практики інформаційно–психологічних операцій: навч. посібник / Дзюба М. Т., Жарков Я. М., Ольховой І. О., Онищук М. І.; за заг. ред. В. В. Балабіна. Київ : ВІТІ НТУУ «КПІ», 2006. 471 с.
3. Мороз Ю., Твердохліб Ю. Інформаційно-психологічні операції в умовах ведення гібридної війни. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2016. Випуск 38. С. 97–105.
4. Певцов Г. В., Залкін С. В., Ревін О. В. та ін. Методологічний підхід до підготовки і проведення інформаційної (психологічної) операції у соціальних мережах. *Системи обробки інформації*. 2022. Випуск 2(169). С. 58–65.
5. Бржевська З. М., Довженко Н. М., Киричок Р. В., Гайдур Г. І., Аносов А. О. Інформаційні війни: проблеми, загрози та протидія. *Кібербезпека: освіта, наука, техніка*. 2019. № 3(3). С. 88–96.
6. Стратегія інформаційної безпеки, затверджена Указом Президента України від 28.12.2021 № 685/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069> (дата зверення: 19.07.2023 р.).
7. Офіційний сайт Центру протидії дезінформації. URL: <https://cpd.gov.ua> (дата зверення: 19.07.2023 р.).

Балабан Р. В.

кандидат політичних наук,
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
імені І. Ф. Кураса НАН України

ЗАХИСТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Національна державність – це не тільки наявність державно-політичних інститутів, їх стійкість і спроможність. Не менш важливо - це громадські уявлення, переконання, настрої, міфи, бо разом породжують практики поведінки. За 31 рік нової незалежності України спостерігались суспільні настрої, коли громадяни мали патерналістські очікування від чиновника і політичного класу. В інший період – відторгнення і зневіра до політичного класу, який в свою чергу прагнув автономізації, капсулювання і демонстрував елітарність. Були періоди захоплення політичними лідерами і очільниками держави, як і періоди розчарування. До речі, «розчарування»

виявилось дуже важливим механізмом, який не дозволив робити культ з усіма наслідками скочування до більш жорсткого авторитаризму і диктатури. Українське суспільство пройшло політичне навчання змінюваності влади і отримало позитивний політичний досвід, обираючи і змінюючи вже 6 президентів і 8 парламентів.

Суспільство сьогодні, в умовах війни росії проти України, демонструє консолідованість і солідарність. В ряді питань, як приклад. «НАТО, чи не НАТО?»; або «вступ в ЄС, чи ні?», де були присутні бі-валентні настрої, відбулась визначена орієнтація. Сьогодні більшість громадян України підтримують вступ в НАТО і ЄС і це вже, як спільний орієнтир. Соціологи вказують, що зменшуються регіональні відмінності; немає відмінностей за мовною ознакою; 82 % – проти жодних територіальних поступок (КМІС травень 2022 р.); серед ідентичностей домінує державно-громадянська. В 2022р. 84,6 % населення в першу чергу визначають та оцінюють себе громадянином України. Хоча раніше значима доля ідентифікації - як мешканця населеного пункту, чи регіону. 80,6 % пишаються Україною і 17 % – скоріше пишаюся. Ідентифікація себе, як громадянина СРСР впала до 2,8 %. Майже як парадокс, що під час війни, збідніння ряду категорій, втрати майна – домінує оптимістичне бачення майбутнього України. Українське суспільство консолідоване. Громадянська ідентичність стала домінуючою серед всіх соціально-демографічних ідентичностей і сягнула 75-80 % [1].

Таким чином, сформований позитивний карт-бланш в суспільних настроях для реалізації успішних реформ та ефективного управління. Проте, це не означає, що настрої не будуть змінюватись при виявленні політичної «зради», корупційних скандалів та прояву несправедливості до тих, на кого сьогодні покладаються надії. Настрої і очікування у суспільстві не гарантують реалізації згаданих реформ. Тим не менш, сформований запит і потенціал.

Виявилось, що великим тягарем для будівництва національної держави було те, що імперська російська влада, а потім радянська, хоча вони між собою були ідейно антагоністичні, просували однакову ідею про відсутність або другорядність української культури. Згадаємо про заборони української мови, а під час радянської доби - фізичне масове знищення українських митців, художників і письменників. Також відома кампанія, яка тривала 1920-30-ті рр. на теренах УРСР і була пов'язана з «вилученням музейних цінностей». В 1933 р. щоб подавити непокору Україну нищили штучним голодом, який забрав мільйони життів і призвів до тотального зубожіння. Пізніше відбулася кампанія з ліквідації художніх творів «з низькою

художньою цінністю» (ідеологічна ревізія експозицій). Десятиліттями відбувалася систематична русифікація і таке інше. Цілеспрямовано у українського суспільства формувались самооцінка периферійності, другорядності, шароварщини і таке інше. В радянський період було заборонено думати і говорити про суб'єктність України, хоча де-юре вона була такою. Україна була підписантом Договору про створення СРСР в 1922 р.; Україна була одним із засновників ООН. Якщо говорити про перемогу у Другій світовій війні, то Україна в складі СРСР взяла на себе значимий удар і понесла значимі втрати і на етапі наступу фашистської Німеччині і при контр-наступі радянських сил. Вклад України завжди применшувався, тоді це вважалось спільними зусиллями «радянського народу».

Війна росії проти України виявила, що українська політична система і держапарат, в т.ч. правоохоронні і судові органи, насичені прямими агентами, які мали на меті не просто розвідку, а прямий вплив на протидію державності України. Як не парадоксально, такі агенти здобували високі посади, депутатські мандати, були вмонтовані в політичний клас, мали значимий вплив. Підозрюємо, що частина мімікрувала і залишилась. Пряме завдання СБУ - виявити і вичистити таких агентів, канали фінансування, тощо. Розв'язавши таке складне завдання, гарантовано відбудеться позитивний ріст ВВП, навіть без реалізованих реформ урядом.

Потрібно відзначити, що державні інститути за 30 років набули бівалентного функціоналу. Про це не пишуть науковці, бо вони мають зробити офіційне посилання на джерело. В такий спосіб цілий сегмент дослідження політичних інститутів, в тому числі в розумінні розвитку державності, не досліджений. Корекція чи реформування публічної частини функціонування інститутів не призводить до якісних змін або такі зміни вкрай помітні. В свою чергу, друга частина, яка не публічна і, як ми зазначили, не вивчена, лишається системо утворюючою. Учасниками «політичного клубу» державні посади розглядаються, як джерело збагачення і це є домінантою в мотивації. Найчастіше пересічні чиновники апарату лишаються не дотичними до цих процесів і часто працюють на мізерні зарплати. Керівники ж (як правило), або їх близькі родичі, демонструють успішність в придбанні майна, у витратах, які перевищують офіційні доходи і т. д. Те, що правоохоронні органи масово не викривають подібне, свідчить не про відсутність явища, а про участь в ньому. Якщо відсутня правова база для реальної люстрації, це говорить про пасивну участь законодавців. Щоправда, певні кроки зроблені, як обов'язкове декларування для чиновників, елек-

тронна система закупівлі «Прозоро». Сьогодні в суспільному сприйнятті є розуміння, що чиновник і держава це різні суб'єкти. Однак недовіра до чиновників і відчуття несправедливості у суспільства не можуть укріплювати державність і дуже швидко може транслюватись до держави.

У 2021 р. дві третини суспільства схилились до негативізму у сприйнятті держави. В 2022 р. у суспільства відбулась кардинальна переоцінка ставлення до держави, при якій 80% відносяться позитивно чи скоріше позитивно. Щоправда в 2023 р. кількість позитивних оцінок держави впало вдвічі. Війна сприяла скороченню конфліктного потенціалу в середині культурно-національного самоусвідомлення українців [2].

Зростання довіри або позитивного сприйняття держави відбулось внаслідок реалізації оборони збройними силами України, відповідно зростання довіри до ЗСУ на чому концентрувалась увага і ідентифікувалось з Державою. Проте, часті викриття корупції на закупівлях, на хабарях і т. д., свідками яких у публічному просторі стали українці у 2023 році, каналізується у відношення до держави вже з негативним значенням.

Боротьба з корупцією в існуючих формах не призводить до ліквідації корупції, а лише до її здороження, а значить до її більшої привабливості. Банальна передача хабаря, яку час від часу виявляють у одних суб'єктів, набуває нових форм. Передача грошей безпосередньо в кабінеті, це вже швидше рідкість, але це не означає що корупція, чи корумпованість відсутня.

Проблема корупції не в тому, що один актор передав незаконну винагороду іншому. Проблема корупції – створення штучних перешкод при чому на законних підставах і для великої кількості інших учасників, що стимулює стагнацію у відповідній сфері. Умовно кажучи, не відкрились нові фірми, не запустились нові стартапи, не реалізувались нові ідеї. Чиновник часто відноситься до малого підприємства зневажливо, бо ті дрібні, з малим ресурсом і т. д., не розуміючи, що великі компанії і великі платники податків походять з малих підприємств. Сьогодні відомі бренди і світові корпорації часто мають своє походження з гаража де збирався комп'ютер, чи з сараю де зшився кросівок. Це стосується усіх сфер – інтелектуальної, культурної, бізнесової, освітньої і т. д. Як наслідок заперечення реальної конкуренції, що формує депресивне середовище і як наслідок неконкурентну Державу.

Окрім названого, наслідком корупції в Україні стало її тотальне роззброєння. Підозрюємо, що списання частини військової техніки

здійснювалось за винагороду, що було прямою загрозою державності. Корупція породжувала невикотовлену зброю, недостатність засобів захисту, недобудовані об'єкти. Про це також не пишуть науковці, хоча розуміють, що подібне має місце.

Висновки:

Українське суспільство по-новому сприймає соборність, що демонструє суспільними настроями в царині консолідації, самоідентифікації, позитивним ставленням до Держави, гордістю.

В умовах війни і оборони від агресора, в українському суспільстві з'являються творчі ініціативи, нова література, гумор, проявляються нові виконавці, в тому числі на фронті, що може свідчить про культурний феномен відродження та є важливою складовою державотворення.

Проте, корупція виявилась сталим інститутом, яка несе загрозу конкурентоздатності і державності загалом.

Не дивлячись на наявність восьми антикорупційних органів та окремих прикладів затримання корупціонерів, боротьба з корупцією не стала системною, а в окремих випадках навіть пробачається.

Враховуючи той факт, що корупція є загрозою державності, цілком має стати легальною ціллю на знищення як феномену.

Принципово важливо, щоб боротьба з корупцією не стала знищенням опонентів, політичної опозиції, механізмом рейдерства, що має високу вірогідність.

Для реалізації цих заходів СБУ має сама пройти реформування, оскільки не уникла проблем притаманних державній системі. Ця реформа не може бути відкладена до після перемоги, а тому саме в цей військовий час це є викликом і випробуванням. Складність реформи і очищення також полягає в тому, що СБУ до певної міри є закритою системою.

Ми вбачаємо, що подолання корупції є першим системним кроком захисту національної держави України. Наслідки будуть в зростанні обороноздатності, в економічному рості, відповідно в здатності фінансування інших галузей, в зростанні довіри, формування комфортного середовища для суспільства.

Список використаних джерел

1. Соціологічний моніторинг «Українського суспільства» після 16 місяців війни // <https://i-soc.com.ua/assets/files/news/2022/sm-ukrainske-suspilstvo-2023-rezultati-monitoringu-is-nanu.pdf?fbclid=IwAR2wR0DYd8EFslrQHr4dNjVTrrbNUBy1J8JLC-iSVHvta9FIEpZwobJWWs>.

2. Кононенко С. Легітимність влади: чинники детермінації у повоєнній Україні. // Політичні дослідження. № 1 (5). 2023, С. 75.

АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО–УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: РЕЛІГІЙНИЙ ВИМІР

Сьогодні Україна живе в умовах війни, її громадяни змушені щоденно ховатись від російських крилатих ракет і дронів, а українські військові з особливим патріотизмом і відвагою боронять на лінії фронту незалежність своєї Батьківщини.

Нехтування державною владою з відновленням незалежності України релігійної складової національної безпеки стало підґрунтям втручання РФ на українські території, що призвело до розгортання військових дій в Україні, загибелі сотні тисяч українців, тимчасової окупації Кримського півострова, частини східних і південних регіонів, а згодом і до повномасштабного вторгнення російських військ 24 лютого 2022 року.

Певний час релігійний чинник був відсутній в державних документах, які визначали стратегію національної безпеки України. Відтак, спецслужби Росії отримали значні можливості впливу на українське суспільно-релігійне середовище, зокрема на процеси у Православ'ї.

Україна є поліконфесійною державою. В її релігійному просторі співіснують представники найрізноманітніших віросповідань – християни, мусульмани, іудеї, буддисти, караїми, харизмати, язичники тощо. Згідно статистичних даних Державної служби України з етнополітики та свободи совісті станом на 1 січня 2023 року в Україні діє 36 657 релігійних організацій (не враховуючи релігійні організації окупованого Криму й уточнюючі дані з інших тимчасово окупованих територій) [1]. Майже 97% з них є репрезентантами різних християнських конфесій: 53,7% – православні, майже 29% – протестантські, 14,3% – католицькі.

Православна деномінація є домінуючою в релігійній мережі України. До 2018 року вона була представлена трьома ключовими юрисдикціями – Українська православна церква Київського патріархату (УПЦ КП), Українська автокефальна православна церква (УАПЦ) та Українська православна церква Московського патріархату (УПЦ МП).

Відносини між цими православними структурами вирізнялись високим рівнем напруги, що створювало виклики й загрози націо-

нальній безпеці України. Майже три десятиліття рупором кремля й головним ідеологом концепту «руській мір» в українському православному середовищі була російська православна церква (РПЦ). Через її споконвічного представника – УПЦ МП – здійснювався колосальний вплив не лише на вірян цієї структури, а й на суспільні-релігійні та внутрішньополітичні процеси в Україні. Під виглядом т. зв. «відродження православ'я» відбулось перетворення УПЦ МП на інструмент тоталітарної політики сусідньої держави – держави-агресора, держави-терориста, – що і стало основою розпочатої в майбутньому кровопролитної російсько-української війни.

В 2014 році Росія окупувала Кримський півострів, згодом розпочались бойові дії на території Донецької та Луганської областей, які призвели до утворення на цих територіях т. зв. квазіреспублік ДНР та ЛНР. Активно співпрацюючи з російською владою УПЦ МП вела системне знищення релігійної свободи на окупованих територіях, представники «духовенства» московського патріархату активно йшли на співпрацю з ворогом, без вагань здаючи позиції українських воїнів, храми ставали складами зброї та боєприпасів, значна кількість «дргешників в рясах» здійснювала посередницьку діяльність у викраденні і незаконній передачі військовополонених тощо. Культивування російських великодержавницьких, місійних, патерналістських наративів в українському гуманітарному й політичному просторі призвело до того, що *відбулась не лише територіальна, а й духовна окупація частини території України.*

Транслявання керівництвом РПЦ через свою філію в Україні УПЦ МП церковно-шовіністичних, відверто пропагандистських поглядів стало причиною сліпої віри значної частини громадян в міфологеми, що населення Криму хоче стати частиною Росії, а на Донбасі йде «громадянська», «братовбивча» війна.

Деструктивна діяльність московського патріархату і його колосальний вплив на релігійну безпеку України з початку російсько-української війни стали каталізатором й знакових історичних подій – активізувалась боротьба за визнання автокефалії Української православної церкви та надання їй Томосу.

15 грудня 2018 року на Об'єднавчому соборі українських православних церков, шляхом реорганізації Київської метрополії, відновленої у складі Вселенського патріархату 11 жовтня 2018 року була створена автокефальна Православна Церква України (ПЦУ), яка стала повноправним і єдиним учасником міжнародних релігійних відносин. Вже 5-6 січня 2019 року відбулось підписання та

отримання об'єднаною церквою (ПЦУ) довгоочікуваного Томосу про автокефалію від Вселенського патріарха Варфоломія I [2].

Кардинальні зміни в православній мережі супроводжувались загостренням агресії з боку УПЦ МП, процес переходу віруючих до ПЦУ протікав досить повільно й набув зрушень лише після повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Проте, ситуація в українському релігійному православному середовищі була вкрай важкою. Московський патріархат міцно тримав «оборону», нарікаючи на переслідування його українською владою. Публічно керівництво УПЦ МП «засудило» війну, однак в своїх зверненнях називало її «братовбивчою» та не згадувало Росію як агресора, наголошуючи, що «український та російський народи вийшли із Дніпровської купелі хрещення» [3].

Зрештою ситуація в Православ'ї України дійшла свого апогею. Так зване духовенство московського патріархату продовжувало неприховано вести свою колабораціоністську політику в Україні, лобіюючи інтереси Росії. Кричущі випадки підривної антиукраїнської, антилюдської діяльності священнослужителів УПЦ МП по відношенню до українських воїнів і просто до громадян України не мали меж. Московський патріархат в Україні став розплідником священників-навідників, колаборантів, агітаторів «руського міра». «Так само, як Росія вторглася в Україну, так і Московський патріархат, очолюваний патріархом Кирилом, став загарбником у Православній Церкві...», а сама «ідеологія сучасної РПЦ містить загрозу не лише для України, а й для цілого православного світу», - наголосив Предстоятель ПЦУ Митрополит Київський і всієї України Епіфаній у своєму листі до Вселенського Патріарха Варфоломія [4].

Влада України була змушена розпочати розслідування на факт належності до російських структур не лише чиновників і високопосадовців, а й представників УПЦ МП.

В жовтні 2022 року Службою безпеки України були проведені обшуки у будівлях УПЦ МП по всій території України. Їх результати шокували українське суспільство. На території єпархій знайдено російські паспорти, антиукраїнські прокремлівські агітлистівки, георгіївські стрічки, символіку забороненої в Україні партії ОПЗЖ, «методички» Кирила щодо поширення ворожої пропаганди через вірян, сухпайки для окупантів [5].

В єпархіях УПЦ МП у Закарпатській області знаходився прапор так званої «Республіки Підкарпатська Русь» з текстом гімну «підкарпатських русинів», на території церков Львівщини виявлено фото прихованих російських документів «об забезпеченні взаимо-

действия с военными комиссариатами РФ», а в Роменській єпархії викрито клірика з партквитком Комуністичної партії колишнього СРСР.

Окрім цього, було виявлено склади з прокремлівською літературою, зокрема автора «ідеології рашизму» Івана Ільїна. У цих виданнях представниками РФ заперечувалось існування українського народу, його мови, культури, а також ставився під сумнів сам факт існування української державності.

Під час нещодавньої ревізії 20 липня 2023 року в Свято-Покровському кафедральному соборі в Хмельницькому представник російської церкви, настоятель храму намагався винести під виглядом «особистих речей» майже 2 млн. гривень. Натомість, його адвокат заявив що всі ці гроші настоятель Антоній заробив, працюючи на користь УПЦ МП протягом 30-тирічної кар'єри [6].

Держава-терорист руйнує все на своєму шляху до уявної гегемонії, не хештуючи, навіть, своїми поплічниками й структурами в Україні. За роки війни повному або частковому знищенню Росією піддалося більше 400 релігійних споруд у 14 українських областях, з них понад 90 % - християнські [7, С. 12-15]. Більшість храмів і релігійних споруд, що постраждали від російських обстрілів і авіаударів, належить саме УПЦ МП (близько 70%). Перелік включає також 13 релігійних споруд, які мають статус пам'яток регіонального значення та 5 пам'яток національного значення.

Ще в квітні 2023 року відбулась зустріч Голови Верховної Ради України Руслана Стефанчука з Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій (ВРЦіРО), на якій було обговорено питання державно-церковних відносин в контексті російської загарбницької війни проти України [8]. В зустрічі взяли участь Голова ДЕСС Віктор Єленський, Міністр ВСУ України Ігор Клименко, Перший заступник Голови СБУ Сергій Андрущенко та представники Верховної Ради України. Було озвучено про неприпустимість діяльності в Україні будь-яких організацій, у тому числі релігійних, центри та керівництво яких знаходяться в російській федерації; невідворотність покарання для всіх осіб, причетних до сприяння ворогу та державної зради, незалежно від належності до конфесії та наявності сану; рівність перед законом представників всіх релігій. Члени ВРЦіРО закликали державні органи робити все можливе задля недопущення дестабілізації суспільно-політичної ситуації в Україні.

З огляду на виклики й загрози, що постали перед українським суспільством загалом і церквою, зокрема, в умовах повномасштабної війни Росії в Україні агресивна деструктивна діяльність РПЦ

вносить на порядок денний питання негайного вирішення забезпечення Україною національної безпеки.

За майже півтора роки війни було здійснено ряд законодавчих ініціатив щодо обмеження діяльності московського патріархату на українській території. Неодноразово органи місцевого самоврядування в низці регіонів України звертались до вищих органів державної влади заборонити діяльність УПЦ МП, а не дочекавшись заборони такої діяльності деякі з них на місцевому рівні почали вирішувати це питання самі: розривались договори оренди землі з громадами УПЦ, забирались храми, майно тощо.

3 березня 2022 року Верховною Радою України був ухвалений Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо заборони виготовлення та поширення інформаційної продукції, спрямованої на пропагування дій держави-агресора» № 2109-IX [9]. Документ передбачав заборону релігійної організації у разі доведення у судовому порядку її деструктивної діяльності, спрямованої на розпалювання міжрелігійної ворожнечі, поширення відомостей щодо виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, підрив національної безпеки держави.

В парламенті України нині зареєстрована низка законопроектів щодо заборони московського патріархату: законопроект № 7204 «Про заборону Московського патріархату на території України» від 22 березня 2022 р. [10]; законопроект № 7213 «Про внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо заборони діяльності релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України» від 26 березня 2022 року [11]; законопроект № 8221 «Про забезпечення зміцнення національної безпеки у сфері свободи совісті та діяльності релігійних організацій» від 23 листопада 2022 року [12]; законопроект № 8262 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання діяльності релігійних організацій» від 05 грудня 2022 року [13].

1 грудня 2022 року Рада національної безпеки і оборони України доручила уряду внести на розгляд парламенту законопроект «Про окремі аспекти діяльності релігійних організацій в Україні і застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» [14], а вже 19 січня 2023 року Ка-

бінетом Міністрів України було подано законопроект № 8371 «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності в Україні релігійних організацій» [15].

На даний момент існуючі Проекти Законів України щодо заборони московського патріархату носять більше декларативний характер, відсутня їх скоординованість з іншими законодавчими актами та конкретний юридичний інструментарій. На заваді законодавчій забороні московського патріархату стоїть наявна корумпованість судової гілки влади та представників органів державних структур.

Російська агентура в церковному середовищі України, як і попередні десятиліття, продовжує користуватись своєю «правовою недоторканістю», а кожную спробу обмеження її «прав» подає під виглядом «гоніння на церкву».

Зростаюча напруга в релігійному середовищі України останнім часом трохи видозмінила риторику московського патріархату. В УПЦ МП почали стверджувати, що вони розірвали усі зв'язки з РПЦ. Однак, реакція прес-секретаря президента Росії щодо обшуків СБУ у Києво-Печерській лаврі нівелює дані заяви й ще раз доводить про нерозривний зв'язок УПЦ МП з РПЦ [16].

Релігієзнавча експертиза Статуту про управління Української Православної Церкви на наявність церковно-канонічного зв'язку з Московським патріархатом, проведена Державною службою з етнополітики та свободи совісті у лютому 2023 року підтвердила безпосередній церковно-канонічний зв'язок УПЦ МП з московським патріархатом (РПЦ) [17]. Зокрема, наголошувалось, що «відсутні будь-які документи, видані керівними органами РПЦ, що засвідчували б автокефальний чи автономний статус УПЦ. Всі заяви і декларації очільників та представників УПЦ про «незалежність» чи «самостійність» цілком вкладаються у норми чинної редакції Статуту РПЦ, який визначає УПЦ структурним підрозділом РПЦ. А отже, наданий УПЦ статус «незалежна і самостійна у своєму управлінні» не є вірним. Православне канонічне право не оперує таким поняттям, на відміну від понять «автокефальна» або «автономна» церква. Повністю «незалежною в управлінні» є лише автокефальна церква, яка на підтвердження свого статусу отримує відповідний документ (томос). (знайти посилання).

Висновки і рекомендації

Можна ствердно констатувати, що ситуація в українському православному середовищі визначає порядок денний щодо негайного вирішення загроз й викликів національній безпеці України у сфері свободи совісті та свободи релігії.

Українське суспільство має об'єднатись навколо спільної ідеї – знищення ворога, покарання винних у військових злочинах як фронті, так і в тилу, відбудови своєї держави, своєї церкви. Саме єдність і скоординованість дій усіх ланок суспільства і державної влади пришвидшить нашу перемогу у російсько-українській війні і стане твердою запорукою успіху задля зростання нового вільного майбутнього України.

Зокрема, необхідно вжити наступні заходи:

- негайно прийняти уніфікований законодавчий документ щодо заборони діяльності московського патріархату в Україні;
- Розробити нову редакцію Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», де було б чітко визначено механізм забезпечення національної безпеки держави у релігійній площині;
- Напрацювати правоохоронними органами процедуру виявлення і покарання усіх колаборантів незалежно від посади і сану та забезпечити кримінальну відповідальність згідно чинного законодавства України.

Список використаних джерел

1. Звіт про мережу релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2023 року.
Державна служба з етнополітики та свободи совісті. URL: <https://docs.google.com/spreadsheets/d/1DPcG1qbaPVIWEDo39b70mIyvjvRLtwPJR/edit#gid=1438629090>.
2. Українській церкві передали томос. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/video-peredacha-tomosu/29694231.html>.
3. Звернення Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України Онуфрія до вірних та до громадян України від 24 лютого 2022. URL: <https://news.church.ua/2022/02/24/zvernennya-blazhennishogo-mitropolita-kijivskogo-vsijeji-ukrajini-onufriya-vernix-ta-gromadyan-ukrajini/#2023-07-31>.
4. Лист щодо притягнення Російського патріарха Кирила до канонічної відповідальності і позбавлення його Патріаршого престолу від 24 лютого 2022 р. URL: https://www.pomisna.info/uk/vsi-nov_yny/lyst-shhodo-prytyagnennya-rosijskogo-patriarha-kyryla-do-kanonichnoyi-vidpovidalnosti-i-pozbavlennya-jogo-patriarshogo-prestolu/.
5. В СБУ показали, що знайшли в церквах УПЦ МП під час обшуків. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/v-sbu-pokazali-shcho-znajshli-v-tserkvakh-upts-mp-pid-chas-obshukiv.html>.
6. У Хмельницькому священник УПЦ МП приховав майже 2 млн грн. URL: <https://focus.ua/uk/voennye-novosti/580312-vinis-u-paketi-u-hmelnickomu-svyashchennik-upc-mp-prihovav-mayzhe-2-mln-griven-foto>.

7. Звіт за результатами моніторингу фактів пошкодження релігійних споруд внаслідок широкомасштабного російського вторгнення в Україну (24 лютого 2022 – 24 лютого 2023 року). URL: <https://www.mar.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/Religion-on-Fire-report-2023-UKR.pdf>.

8. Рада Церков засуджує зловживання Росії релігійними почуттями в агресивній і несправедливій війні проти України. URL: <https://vrciro.org.ua/ua/events/rada-tserkov-zasudzhue-zlovzhivannya-rosiyskoyu-federatsieyu-religiyними-pochuttyami-v-agresivniy-i-nespravedliviy-viyni-proti-ukraini>.

9. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо заборони виготовлення та поширення інформаційної продукції, спрямованої на пропагування дій держави-агресора» від 13.12.2022 № 2109-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-20#Text>.

10. Проект Закону «Про заборону Московського патріархату на території України» від 22 березня 2022 р. № 7204. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39276>.

11. Проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо заборони діяльності релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України» від 26 березня 2022 року № 7213. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39269>.

12. Проект Закону «Про забезпечення зміцнення національної безпеки у сфері свободи совісті та діяльності релігійних організацій» від 23 листопада 2022 року № 8221. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40832>.

13. Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання діяльності релігійних організацій» від 05 грудня 2022 року № 8262. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40938>.

14. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 01.12.2022 «Про окремі аспекти діяльності релігійних організацій в Україні і застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0021525-22#n2>.

15. Проект Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності в Україні релігійних організацій» від 19.01.2023 № 8371. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41219>.

16. У Кремлі відреагували на обшуки в Києво-Печерській лаврі. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kreml-obshuky-lavra/32143018.html>.

17. Висновок релігієзнавчої експертизи Статуту про управління Української Православної Церкви на наявність церковно-канонічного зв'язку з Московським патріархатом. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v8_11699-23#Text.

Негребецький В. В.

кандидат юридичних наук, доцент,
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

БОРОТЬБА ІЗ РОЗПОВСЮДЖЕННЯМ НЕПРАВДИВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЗА ДОПОМОГОЮ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ: ДОСВІД НІМЕЧНИНИ

Діяльність нашої держави в умовах війни тісно пов'язана і багато в чому залежить від інформаційної безпеки. З самого початку воєнної агресії проти України велась повномасштабна інформаційна війна. В інформаційній мережі Інтернет систематично поширюється фейкові новини [1]. Фейком у перекладі з англійської «fake» означає – «фальшивка», «підробка», «обман». Таким чином, фейк – це завідомо неправдива інформація. Дезінформація – відомості, що розраховані на введення особи в оману [2, с.158]. Таким чином, ворог намагається методично і послідовно підірвати авторитет держави і органів влади, і послабити обороноздатність країни.

Нажаль, сучасні засоби комунікації, доступ до яких має майже кожний, надають максимум можливостей для поширення практично будь-якої інформації. Є можливість не просто одноразово поширити новину, а запустити «ланцюжкову реакцію», коли новина багаторазово пересилається користувачами соц. мережі від однієї особи до цілою групи осіб, або навіть до інших соц. мереж.

Особливого значення набуває питання про відповідальність за поширення інформації, яка загрожує Національній безпеці України, а саме спрямованої на заподіяння шкоди суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці держави. В пояснювальній записці до законопроекту № 9223 від 19 квітня 2023 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо встановлення відповідальності за окремі дії проти основ національної безпеки України» (народний депутат Мазурашу Георгій Георгійович) зазначено наступне:

«російськими спецслужбами в інтересах країни-агресора порушуються зусилля із використання такого інструменту інформаційної війни як створення на платформах соціальних мереж Facebook, Instagram і Twitter мереж облікових записів (акаунтів) (так званих бот-мереж), які містять недостовірні дані щодо користувачів, діяльність яких є координованою ззовні та об'єднана єдиною метою, зо-

крема такою як проведення акцій інформаційного впливу проти державних інтересів України. До таких дій вдаються і громадяни України. Так, Службою безпеки України виявлено та припинено функціонування у 2020 році 20 ботоферм, у 2021 році – 21 ботоферми, а за 2022 рік – 45 ботоферм, загальною потужністю понад 4 млн. ботів, діяльність яких поширювалась на багатомільйонні аудиторії користувачів соціальних мереж у різних регіонах України (і не лише). Разом з тим, вжитими заходами було викрито та заблоковано близько 11 тис. облікових записів, що використовувались на користь російських окупантів.

Непоодинокими стали і випадки, коли користувачі облікових записів (акаунтів) видають себе за інших осіб, зокрема за представників влади, інших публічних осіб, до яких прикута особлива увага, і від імені цих осіб розміщують і поширюють в соцмережах та на інших інтернет-платформах різну неправдиву, маніпулятивну інформацію.

На жаль, соцмережі не дуже реагують на повідомлення про фейкові профілі і сторінки, які причетні до інформаційних атак» [3]. Зауважимо, що з проблемою пасивного ставлення соц. мереж щодо розміщення неправдивої інформації свого часу зіткнулася Німеччина.

Німеччина є однією з перших країн, яка запровадила санкції на рівні законодавства за поширення неправдивої інформації. Парламентом Німеччини 30 червня 2017 р. був прийнятий Закон «Про вдосконалення правозастосування в соціальних мережах» (Net Enforcement Act (NetzDG) [4]. Це також називається законом Про Facebook. Закон спрямований на боротьбу з дифамацією (поширення про особу неправдивої інформації, яка принижує її честь та гідність, завдає шкоди діловій репутації) і розпалюванням ненависті в Інтернеті.

Закон зобов'язує платформи соціальних мереж з більш ніж 2 мільйонами користувачів встановити прозору процедуру розгляду скарг на незаконний контент і зобов'язує надавати звітність і документацію. Провайдери повинні видаляти «явно незаконний» контент протягом 24 годин, а весь незаконний контент – протягом 7 днів з моменту його публікації, в іншому випадку їм загрожує адміністративний штраф у максимальному розмірі 50 мільйонів євро. Подавачі скарг та користувачі повинні бути негайно проінформовані про прийняті рішення. Віддалений вміст повинен зберігатися щонайменше десять тижнів як доказ, а платформи повинні подава-

ти звіти про прозорість роботи з нелегальним вмістом кожні шість місяців.

В Україні працює Центр протидії дезінформації [5; 6]. Центр є робочим органом Ради національної безпеки і оборони України, утвореним відповідно до рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року “Про створення Центру протидії дезінформації”, уведеного в дію Указом Президента України від 19 березня 2021 року № 106 [6]. Центр підпорядкований Раді національної безпеки і оборони України. Центр забезпечує здійснення заходів щодо протидії поточним і прогнозованим загрозам національній безпеці та національним інтересам України в інформаційній сфері, забезпечення інформаційної безпеки України, виявлення та протидії дезінформації, ефективної протидії пропаганді, деструктивним інформаційним впливам і кампаніям, запобігання спробам маніпулювання громадською думкою.

Зокрема, до завдань Центру належать :

проведення аналізу та моніторингу подій і явищ в інформаційному просторі України, стану інформаційної безпеки та присутності України у світовому інформаційному просторі;

виявлення та протидія дезінформації, ефективної протидії пропаганді, деструктивним інформаційним впливам і кампаніям, запобігання спробам маніпулювання громадською думкою.

Висновок: Для протидії дезінформації необхідно виробити у суспільства інформаційний імунітет. Інформаційний імунітет – це здатність ідентифікувати маніпуляцію, фейк, оцінити рівень їх небезпеки і як їм можна запобігти.

Список використаних джерел

1. Аналітичне дослідження інформаційного простору на тему «Чорна трансплантологія». URL: <https://gov.ua/en/report/transplantation/> (дата звернення 19.07.2023)

2. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол. В. Ю. Шепітько та ін. Харків: Право, 2018. 952 с.

3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо встановлення відповідальності за окремі дії проти основ національної безпеки України: Законопроект України від 19.04.2023 № 9223 / База даних «Законодавство України / ВР України. URL: itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41788?fbclid=IwAR0RWkqeb5Qfe6H4TPyk_RIKKEZHmqd699_G6ZH0h9ZmxhEwLZ_ZpXM61T0 (дата звернення 19.07.2023).

4. Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken (Netzwerkdurchsetzungsgesetz – NetzDG) 01.09.2017 (Закон про поліпшення правозастосування в соціальних мережах). URL: <https://gesetze-im-internet.de/netzdg/BJNR335210017.html> (дата звернення 19.07.2023).

5. Центр протидії дезінформації. URL: <https://gov.ua/>.

6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про створення Центру протидії дезінформації»: Указ Президента України від 19.03.2021 р. № 106/2021. URL: <https://president.gov.ua/documents/1062021-37421> (дата звернення 19.07.2023).

Яремчук В. Д.

доктор педагогічних наук, доцент,
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
імені І. Ф. Кураса НАН України

УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ПОДОЛАННЯ РЕЛІГІЙНОГО ДЕСТРУКТИВУ

Російсько-українська війна 2022–2023 рр. стала найбільш небезпечним викликом для Української держави за всі роки її існування. На порядок денний постало питання – бути чи не бути країні, існуванню української нації. Специфікою сучасної широкомасштабної збройної агресії РФ стало застосування потужної інформаційної атаки, що відбувалася в руслі стратегії «керованого хаосу», включаючи такі компоненти, як деструктивна пропаганда та дезінформація, маніпуляція громадської думки, підміна реальності, що своїм вістрям були спрямовані на руйнування Української держави, знищення української політичної нації.

Особливу роль у намірах посилення дезінтеграції українського суспільства, спонування його до капітуляції та антидержавних виступів відігравав релігійний чинник, який доцільно розглядати через призму підривної діяльності Російської Православної Церкви (РПЦ), яка перетворилася на потужний інструмент російської інформаційно-пропагандистської політики. Передусім йдеться про системне просування в інформаційному просторі наративів щодо «штучності» Української держави та української нації, «братніх народів», спільної «східнослов'янської православної цивілізації», доктрини «русского мира», актуалізацію «православного розколу» і «громадянського конфлікту» в Україні.

Незважаючи на весь трагізм ситуації, коли українські громадяни вперше після завершення Другої світової війни опинилися в епіцентрі військового протистояння, масові людські жертви вони виявилися здатними до відсічі переважаючому у силі агресору, перетворення країни у «єдиний військовий табір». Цьому сприяв як здоровий глузд українців, отримане щеплення проти руйнівної російської пропаганди, історична пам'ять, так і переконання у тому, що у смертельному двобої проти російського фашизму, розпочатого у 2014 р. «гібридної війни», запорукою збереження життя, свободи, демократії можуть бути лише спільні дії всього суспільства, що скріплювалося усвідомленим почуттям української ідентичності, нерозривного зв'язку поколінь зі своїм генетичним корінням, об'єднанням навколо спільного стрижня, яким є українська держава.

Про неймовірну консолідацію релігійного середовища України вказує Звернення Всеукраїнської Ради Церков і Релігійних Організацій, яка вже у перший день російського «бліцкригу» у своєму Зверненні закликала до збройного опору, благословила українських захисників «на захист України від агресора» [1]. Свою державницьку позицію тоді висловила і Українська Православна Церква (УПЦ /МП), яка на той час була найбільшою конфесією України. Предстоятель УПЦ (МП) митрополит Онуфрій вже 24 лютого 2022 р. закликав громадян України об'єднатися в ім'я захисту Вітчизни. Звернувся він також і до президента РФ В. Путіна з проханням «негайно припинити братовбивчу війну».

Однак, як справедливо відмічалось на Круглому столі «Національна безпека України та релігійна свобода в умовах російської агресії» (Львів, липень 2023 р.) [2], цю позицію керівництву УПЦ (МП) не вдалося витримати. У наступному воно обмежувалося майже цілковитим мовчанням щодо перебігу війни, а своїми заявами щодо суспільно-політичної ситуації, міжконфесійних відносин («гоніння на православ'я») давало ґрунт для російської ворожої пропаганди. Про це, зокрема, свідчило травневе 2022 р. засідання Синоду УПЦ (МП), яке головну увагу звернуло «розпалення в Україні ворожнечі і розбрату на релігійному ґрунті». Відверто суперечливо (а під час війни – провокаційно) звучали й тези щодо помилкової релігійної політики часів президентства П. Порошенка, «руйнівної ідеології так званої Православної Церкви України» (ПЦУ). Саме діяльність Президента України П. Порошенка та УПЦ називалися причиною військового вторгнення РФ [3].

Суперечливу позицію керівництво УПЦ (МП) займало і на Соборі (травень 2022 р.). Реагуючи на вимоги українського законодав-

ства [4] на ньому були ухвалені формальні доповнення та зміни до Статуту, але не відбулася зміна назви релігійної організації (з вказанням керівного центру поза межами України). Натомість, на Соборі було заявлено про «повну самостійність і незалежність» церкви від РПЦ. Особливу увагу заслуговує зміст Постанови щодо військово-політичної ситуації. Собор формально засудив війну (як порушення Божої заповіді «Не вбивай!»), висловив «незгоду» з позицією патріарха Кирила «щодо війни в Україні» та звернувся з пацифістським закликком до влади обох країн щодо продовження переговорного процесу, пошуків шляхів у напрямі «зупинки кровопролиття». Поряд з цим у черговий раз було актуалізовано проблему «православного розколу» в Україні, піддано сумніву канонічність автокефальної ПЦУ, засуджено процес зміни церковної юрисдикції громад з УПЦ (МП) на ПЦУ [5], що містило натяки на дискримінацію, утиски та релігійні гоніння.

На практиці означені нечіткі і загальні формулювання УПЦ (МП) аж ніяк не сприяли вирішенню проблем у справі консолідації українського суспільства, його мобілізації на відсіч агресору, нейтралізації ворожої пропаганди. Про це вказувала відсутність офіційної реакції церкви на рішення Синоду РПЦ (Москва, червень 2022 р.), який цілковито засудив згадані вище «розкольницькі дії» УПЦ (МП). Протесту не було висловлено і патріарху Кирилу, який не лише продовжував паразитувати на ідеї «братніх народів», але й закликав до успішного завершення «спеціальної воєнної операції», постійно наголошував на тому, що УПЦ (МП) залишалася «невід'ємною частиною» РПЦ.

Поза тривалими суперечками і взаємними звинуваченнями свою роль у проясненні ситуації навколо УПЦ (МП) відіграли правоохоронні органи України, особливо СБУ, яка під суспільним тиском, появи «політичної волі» [6] значно активізувала свої дії в релігійній сфері наприкінці 2022 р. Вже тоді під час відкриття кримінальних проваджень, обшуків у будівлях УПЦ (МП) були підтверджені непоодинокі випадки ворожих дій ієрархів церкви щодо держави України, які містили ознаки вчинення правопорушень, передбачених Кримінальним Кодексом України (загострення міжрелігійної ворожнечі, участь у проросійській агітації, виправдання російсько-української війни або зведення її до громадянського конфлікту, колабораційна діяльність, координація підривної діяльності з керівництвом РПЦ тощо), стимулювало дезорієнтацію та розкол українського суспільства.

Їхнім наслідком стала низка судових проваджень, винесення обвинувальних вироків функціонерам УПЦ (МП), що широко оприлюднювалося центральним апаратом СБУ, його обласними структурними підрозділами. Після тривалих бюрократичних зволікань у грудні 2022 р. Конституційним судом України було ухвалено рішення щодо конституційності вимоги зміни офіційної назви УПЦ (МП), адже вона продовжувала зберігати церковно-канонічний зв'язок з РПЦ.

Згадані дії були з розумінням сприйняті українським суспільством. Про це свідчили різноманітні соціологічні опитування, проведені після початку російсько-української війни. Спроби дистанціювання УПЦ (МП) від «російської Церкви» розцінювалися громадянами України як непереконливі, натомість вона і надалі значною мірою зберігала імідж «п'ятої колони кремля». Так, згідно з серпневим 2022 р. опитуванням (Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучерів, Центр Разумкова) майже 52% громадян вважали, що діяльність УПЦ (МП) скоріше за все сприяє російській військовій агресії [7]. Опитування КМІС (грудень 2022 р.) зафіксувало, що 78% українців вважали необхідним в тій чи іншій мірі втрутитися державі у діяльність УПЦ (МП). З них 54% вважали, що ця Церква має бути заборонена [8].

Зміна суспільних настроїв, більш відповідальна оцінка ролі та функцій Церкви в суспільстві, особливо в умовах війни, вплинула і на релігійну ідентифікацію громадян України, що супроводжувалося переходом релігійних громад під юрисдикцію автокефальної ПЦУ. Так, вже влітку 2022 р. 54% православних України вважали себе належними до ПЦУ, і лише 4% (вчетверо менше за останні два роки) – УПЦ (МП) [9]. Після військового вторгнення РФ в Україну у 2022 р. кардинально змінилося ставлення українців до національної орієнтації Церкви – 49% українців вважало, що Церква має мати чітко визнану «патріотичну позицію». Це визнавало 70% вірних УГКЦ, 60% вірних УПЦ, натомість противниками національно орієнтованої Церкви виступали 49% вірних УПЦ (МП) [10, с. 16].

В цілому, українське суспільство в умовах широкомасштабної війни виявило високий рівень консолідації та мобілізації (об'єднання соціуму в ім'я досягнення спільної мети), утвердження феномену соборності, релігійної толерантності, що дає підстави впевненості у досягненні перемоги у війні, гідної відповіді на ті виклики, які повстануть перед Україною в умовах мирної відбудови, продовження курсу реформ та втілення євроінтеграційного процесу.

Список використаних джерел

1. Звернення ВРЦіРО у зв'язку з військовою агресією Росії проти України. ВРЦіРО. 2022, 24 лютого. URL: <https://vrciro.org.ua/ua/statements/uccro-address-regarding-russian-military-aggression-against-ukraine> (дата звернення 28.02.2022).

2. Мар'ян О. Без релігійної свободи неможлива демократія: підсумки круглого столу в УКУ. RISU. 2023, 10 липня. URL: https://risu.ua/bez-religijnoyi-svobodi-nemozhлива-demokratiya-pidsumki-kruglogo-stolu-v-uku_n140776 (дата звернення 15.07.2023).

3. Синод «УПЦ МП» в час війни засудив «руйнівну ідеологію ПЦУ», а причиною вторгнення РФ назвав Порошенка. Новинарня. 2022. 12 травня. URL: <https://novynarnia.com/2022/05/12/synod-mp/> (дата звернення 25.02.2023).

4. ЗУ «Про внесення зміни до статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо назви релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України». 20 грудня 2018 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2662-19#n2> (дата звернення 18.07.2023).

5. Перун В. УПЦ МП заявила про «повну самостійність і незалежність» та закинула ПЦУ «не автокефальність». LB.ua. 2022, 27 травня. URL: https://lb.ua/society/2022/05/27/518155_upts_mp_zayavila_pro_povnu.html (дата звернення 19.07.2023).

6. Лазур В. «є підтвердження». Чому саме зараз УПЦ (МП) стала цікавою для СБУ? Радіо Свобода. 2022. 2 грудня. URL: [https://www.radiosvoboda.org/a/chomu-same-zaraz-upts-\(mp\)-stala-tsikavoyu-dlya-sbu-yahun/32159475.html](https://www.radiosvoboda.org/a/chomu-same-zaraz-upts-(mp)-stala-tsikavoyu-dlya-sbu-yahun/32159475.html) (дата звернення 16.07.2023).

7. Як трансформується ставлення українців до декомунізації, УПЦ МП та націоналізму під час війни з Росією. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2022, 13 жовтня. URL: <https://dif.org.ua/article/yak-transformuetsya-stavlennya-ukraintsiv-do-dekomunizatsii-upts-mp-ta-natsionalizmu-pid-chas-viyni-z-rosieyu> (дата звернення 18.07.2023).

8. Якою має бути політика влади щодо Української православної церкви (Московського патріархату): результати телефонного опитування, проведеного 4–27 грудня 2022 року. КМІС. 2022, 29 грудня. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1165&page=1> (дата звернення 19.07.2023).

9. Динаміка релігійної самоідентифікації населення України: результати телефонного опитування, проведеного 6–20 липня 2022 року. КМІС. 2022, 8 серпня. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=>

[1129&page=1&fbclid=IwAR2iAmabK11FURfHGltGJxYw2rNixq2HrLg-KEV_XleOCQ0tbOogIYit13Q](#) (дата звернення 19.07.2023).

10. Війна і церковно-релігійна ситуація в Україні 2022 р. (Інформаційні матеріали). Центр Разумкова. 124 с. URL: https://razumkov.org.ua/images/2023/02/13/2022_Religiya_SITE.pdf (дата звернення 19.07.2023).

Клименко Н. Г.

доктор наук з державного управління, доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ З ОЗНАКАМИ ТЕРОРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ, ГРОМАДСЬКОСТІ ТА НАСЕЛЕННЯ

Незважаючи на масштабну збройну агресію російської федерації, Україна закріпила європейський вектор розвитку, набувши статусу кандидата в члени Європейського Союзу. Крім того, незважаючи на постійні терористичні атаки країни-агресора на критичну інфраструктуру та цивільну забудову міст, Україна здобула підтримку провідних країн світу відстоюючи власну незалежність, територіальну цілісність та державний суверенітет. Проте, в країні зріс рівень загроз для державної безпеки внаслідок колабораційної та терористичної діяльності окремих осіб та незаконних терористичних угруповань. Тому саме особливостям профілактики правопорушень з ознаками терористичної діяльності в контексті взаємодії державних органів, громадськості та населення буде присвячено наше дослідження.

Українське законодавство визначає тероризм як суспільно небезпечну діяльність, «яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей» [1]. Зазначена діяльність охоплює: «планування, організацію, підготовку та реалізацію терористичних актів; підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях; організацію незаконних збройних формувань,

злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само як і участь у таких актах; вербування, озброєння, підготовку та використання терористів; пропаганду і поширення ідеології тероризму; пропаганду російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії російської федерації як держави-терориста проти України; проходження навчання тероризму; перетинання державного кордону України з терористичною метою; фінансування та інше сприяння тероризму» [1].

Варто також зазначити, що проблемам, які породжує терористична діяльність, та питанням протидії тероризму присвячено чимало праць науковців та аналітиків. Так, зокрема в аналітичній доповіді НІСД досліджено актуальні тенденції розвитку міжнародного тероризму, особливості боротьби з ним у сучасному світі, трансформацію характеру терористичної загрози в Україні, а також механізми забезпечення стійкості держави до цієї загрози [2].

Збірку матеріалів НІСД присвячено розгляду перспектив формування та реалізації державної політики протидії тероризму, а саме: організаційно-правові аспекти забезпечення антитерористичної діяльності в державі; розроблення проектів нових або внесення змін до чинних актів законодавства у сфері боротьби з тероризмом, екстремізмом [3].

У колективній монографії, підготовленій науковцями Національної академії прокуратури України, розглядаються напрями діяльності правоохоронних органів щодо запобігання терористичної діяльності, а також досліджено методичку розслідування злочинів, віднесених до терористичної діяльності, зокрема визначено особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування злочинів віднесених до терористичної діяльності [4].

Варто зазначити, що в Україні протидія та профілактика терористичної діяльності покладається на Службу безпеки України (далі – СБУ), яка є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями, що забезпечує державну безпеку України, і на яку у межах визначеної законодавством компетенції покладається «захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці» [5]. Крім того, до завдань СБУ також

входить «попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру і безпеки людства, тероризму та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України» [5]. Тож для організації і проведення антитерористичної операції («комплексу скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення безпеки населення, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичної діяльності» [1]) та координації діяльності суб'єктів, які ведуть боротьбу з тероризмом чи залучаються до антитерористичних операцій, при СБУ функціонує Антитерористичний центр.

Проте в усіх цих випадках мова йде про попередження, виявлення, припинення та розкриття. Що ж стосується профілактики, то чинне законодавство покладає на СБУ зобов'язання відповідно до своїх завдань здійснювати відповідно до законодавства профілактику правопорушень у сфері державної безпеки [5].

При цьому варто зауважити, що пропозиції окремих науковців щодо необхідності задля підвищення ефективності протидії терористичній діяльності здійснити збільшення фінансування спеціальних та правоохоронних органів, що має забезпечити своєчасне оновлення матеріально-технічної бази та фінансування додаткових заходів для виявлення осередків терористичних угруповань, виявлення та перекриття каналів фінансування тощо, а також ускладнення вимог для надання Україною іноземним громадянам статусу біженця або надання політичного притулку, та проведення заходів щодо боротьби з фінансуванням тероризму [6], у ході їх реалізації на дадуть належного профілактичного ефекту. Оскільки в основі зазначених заходів лежить виявлення та ліквідація наслідків терористичної діяльності. У той час як основна профілактична діяльність має вестися всередині країни, починаючи з патріотичного виховання молоді, формування національної свідомості та української ідентичності громадян на усій території держави. До цієї діяльності мають бути залучені не лише спеціальні та правоохоронні органи, але й центральні та місцеві органи державної влади, органи місцевого самоврядування, інституції громадянського суспільства та небайдужі громадяни, які опікуються питаннями національної та державної безпеки.

Не останнє місце у здійсненні такої профілактичної діяльності належить гуманітарній сфері, зокрема, це стосується формування та реалізації державної політики у сфері культури, освіти, формування

світоглядної й релігійної свободи людини, етнонаціональної та інформаційної політики, інформатизації суспільства тощо.

Так, зокрема, органи державної влади, які формують та реалізують державну політику національної пам'яті, повинні сприяти критичному осмисленню історичного минулого та сьогодення з метою унеможливлення використання комплексів національної меншовартості або величі та винятковості у зовнішній та внутрішній політиці, збереження, вшанування та поширення пам'яті про боротьбу українців за свободу, протистояння людиноненависницьким, імперським режимам [7]. І головне, необхідно розповсюджувати зазначену інформацію, роблячи її максимально доступною для широких верств населення. Для цього має бути налагоджена відповідна взаємодія з державними органами, що формують та реалізують державну інформаційну політику, а також співпраця зі ЗМІ усіх форм власності та Інтернет-ресурсами.

Формування та реалізація політики у сфері державно-церковних відносин, серед іншого, має гарантувати рівність усіх віруючих перед законом та бути спрямована на забезпечення безпеки громадян та їхній захист від деструктивного впливу інституцій, які під прикриттям релігійної діяльності просувають в український суспільний простір імперський проєкт «руського міра», а також сприяти поширенню у суспільстві критичного сприйняття релігійних доктрин та толерантного ставлення до всіх конфесій [7; 8, с. 102].

Політика у сфері етнонаціональних відносин має забезпечувати активну участь національних меншин у суспільно-політичному та культурному житті країни і врахування їх інтересів на рівні управління життєдіяльністю об'єднаних територіальних громад, що сприятиме суспільній інтеграції [8, с. 93-94], консолідації та розбудові громадянського суспільства.

Державна політика в молодіжній сфері має бути спрямована на підтримку програм патріотичного виховання, зміцнення національної та громадянської ідентичності, правової та політичної культури української молоді, розроблення та реалізацію комплексних заходів державного економічного стимулювання молоді, а також популяризацію здорового способу життя та спорту, заохочення молодіжної науково-технологічної творчості та міжнародної молодіжної співпраці, що сприятиме національній згуртованості молоді [8, с. 110-111].

В закладах освіти всіх рівнів також має проводитись відповідна профілактична робота, яка унеможливить залучення терористичними екстремістськими організаціями дітей та підлітків до співпраці за допомогою Інтернет-ресурсів тощо.

Саме такий підхід до профілактики правопорушень, пов'язаних з терористичною діяльністю, дозволить викоринити такі ганебні явища як колабораціонізм, зневага до своєї нації, мови, культури, підтримка ідей і виправдовування загарбницьких прагнень держави-терориста. Адже не маючи підтримки всередині країни, зовнішнім деструктивним інституціям, буде набагато складніше організувати та реалізовувати заходи терористичного характеру, починаючи від захоплення заручників та мінування закладів та установ і вербування агентів до отримання координат стратегічно важливих цивільних об'єктів та об'єктів критичної інфраструктури, місць дислокації підрозділів ЗС України та територіальної оборони для організації ракетних обстрілів з метою їх знищення.

Наслідком такого спрямування профілактичної діяльності правопорушень, пов'язаних з терористичною діяльністю, стане консолідація української нації навколо демократичних цінностей, усвідомлення власної української ідентичності, що, в свою чергу, сприятиме забезпеченню захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, прав і свобод громадян та прав і законних інтересів юридичних осіб.

Список використаних джерел

1. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> (дата звернення: 15.07.2023).

2. Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні: аналіт. доповідь / О.О. Резнікова, А.О. Місюра, С.В. Дрьомов, К.Є. Войтовський; за заг. ред. О.О. Резнікової. К. : НІСД, 2017. 102 с.

3. Державна політика протидії тероризму: пріоритети та шляхи реалізації : збірник матеріалів «круглого столу» / за ред. М. Г. Гуцало. К. : НІСД, 2011. 120 с.

4. Кириченко О.В., Чорний О.М., Шамара О.В. Протидія терористичним актам в Україні: кримінально-правові та кримінологічні засади : монографія. Дніпро : Дніпров. гум. ун-т, ЛІРА, 2022. 181 с.

5. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 25.07.2023).

6. Шкільнюк А. Д. Профілактика тероризму як найефективніший спосіб захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина у контексті боротьби з тероризмом. Одеса, 2018. 27 с.

7. Бачення України: реформування та відновлення соціально-гуманітарної сфери у перспективі 2030 року. *UAReform*. 17 лютого 2023 р.

URL: <https://uareforms.org/reforms/Vision-of-Ukraine-2030> (дата звернення: 26.05.2023).

8. Гуманітарна політика в Україні: виклики та перспективи (Біла книга) : аналіт. доп. / [Сінайко О. О. (кер. авт. кол.), Тищенко Ю. А., Каплан Ю. Б., Михайлова О. Ю., Валєвський О. Л. та ін.] ; за заг. ред. Ю. Б. Каплан, Ю.А. Тищенко. Київ : НІСД, 2020. 126 с.

Ляшенко О. О.
кандидат історичних наук,
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
імені І. Ф. Кураса НАН України

ДЕРЖАВНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ: ЕТНОПОЛІТИЧНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ ЧИННИКИ

Історія України до, під час та, особливо, після здобуття незалежності містить різні приклади загроз у сферах, пов'язаних із державним устроєм: це й протистояння з «союзним центром» у боротьбі за власну державну незалежність; автономістські і сепаратистські рухи в окремих регіонах з особливим етнонаціональним складом, а також пов'язані з ними спроби федералізації; російсько-українська війна, однією з причин якої є претензії країни-агресорки як мінімум на територію українського Сходу і Півдня, начебто, серед іншого, обумовлені власним уявленням керівництва РФ про особливий етнонаціональний склад цих регіонів України.

Як засвідчили події після 24 лютого 2022 р., абсолютно очевидним стало те, що головною метою Росії щодо України є знищення української державності або хоча б захоплення значних українських територій. Від 1991 р. і до повномасштабного військового вторгнення Росія намагалася реалізувати означені цілі переважно через атаки на державний устрій України з метою порушення її унітарності. А в 2014 р. і потім у 2022 р. Росія перейшла до прямого оголошення «суб'єктами федерації» окупованих українських територій. Не є випадковістю той факт, що у першу чергу це відбулося з тими з них, де з кінця 1980-х рр. здійснювалися спроби створити в складі унітарної України різні автономні утворення, або були популярними ідеї федералізації, а для обґрунтування необхідності подібних змін державного устрою активно використовувалися етнополітичний та регіональний чинники.

Відцентрові тенденції в союзних республіках на межі 1980–1990-х років і тодішній «парад суверенітетів» актуалізували теми відновлення Кримської автономії та правомочності передачі Кримської області від РРФСР до складу УРСР [1, с. 151]. Реальним наслідком цих процесів для державного устрою України стала автономізація Кримської області та її перетворення на автономну республіку. Кримська влада різних каденцій (особливо у період «президентства» Ю. Мешкова та більшості блоку «Росія» у парламенті автономії), постійно здійснювала спроби порушити державний устрій України. Так, 5 травня 1992 р. Верховна Рада Республіки Крим ухвалила «Акт про проголошення державної самостійності Республіки Крим» та призначила референдум на його підтвердження, а 6 травня 1992 р. Верховна Рада Республіки Крим прийняла «конституцію», яка у багатьох положеннях грубо порушувала Конституцію і законодавство України. Неприйнятними з точки зору українського законодавства були положення щодо запровадження громадянства Криму, проведення Кримом власної зовнішньої політики та деякі інші статті [2, с. 395]. Але й після законодавчого розв'язання питання кримської автономії шляхом визначення її статусу в Конституції України (1996 р.) та затвердження Конституції АР Крим (1998 р.) спроби змінити або скорегувати статус АР Крим не припинялися. До окупації Криму Росією кримські політики робили спроби «розширити» чи «відродити» повноваження автономії та її органів влади, зафіксувати її правову «міжнародну ідентичність» або навіть знов повернути на півострів «московський час» (запровадити на території автономії третій часовий пояс) тощо. Тому не випадково, що в 2014 р. Росія першою окупувала єдину автономію в складі унітарної України – АР Крим. Зараз, в умовах широкомасштабної війни, питання деокупації Криму є безумовною «червоною лінією» для країни-окупанта та одним з найбільш невідзначених для союзників України.

Іншим регіоном України, який здійснив спробу змінити свій статус на автономію, була Закарпатська область. Спроби змінити державний устрій України шляхом автономізації Закарпаття мали багато спільного із кримським сценарієм. Мається на увазі як підтримка ідеї автономізації області її комуністичним керівництвом, так ще «збіг», який стосується спроб обґрунтувати неправомірність, незаконність включення Закарпаття до складу УРСР та утворення Закарпатської області. Втім, плани з автономізації Закарпаття шляхом «законодавчого» скасування рішень про утворення Закарпатської області УРСР не були реалізовані внаслідок серпневих подій

1991 р.: невдалого путчу ДКНС 19-21 серпня у Москві та проголошення Верховною Радою УРСР незалежності України 24 серпня.

Ще одним вагомим етнополітичним чинником автономістських рухів на Закарпатті була угорська етноспільнота. Угорська етноспільнота претендувала на створення національного автономного району або округу на базі Берегівського району на засадах національно-територіального самоврядування. Втім реалізації цього проекту зміни державного устрою також вдалося уникнути, попри активну підтримку з боку політичних кіл сусідньої Угорщини. Показово також, що до 2013 р. ключовою темою російських інформаційних кампаній про Закарпаття був русинський сепаратизм. З 2014 р. наратив змінився: у центрі уваги опинилися угорці. Російські федеральні ЗМІ розповідали про життя угорців у найзахіднішому регіоні України та їхні прагнення до автономії та відокремлення. Мовляв, Закарпаття йде слідом Криму та Донбасу, а Україна – це failed state, яка за крок до розпаду, і врятувати її може лише федералізація [3].

Успіх автономізації Криму і неуспіх подібної спроби зміни державного устрою України на Закарпатті був обумовлений зокрема й тим, що державна влада України, навчена досвідом автономізації Криму та користуючись більш сприятливими внутрішніми й зовнішніми умовами, зробила вірні висновки і «переграла» автономістів Закарпаття, не допустивши ще однієї зміни в державному устрої.

Дезінтеграційні процеси у період національно-державного самовизначення України та утвердження її державного устрою мали ще декілька епізодів, так чи інакше пов'язаних з намірами реалізувати створення на території України нових особливих адміністративно-територіальних утворень. Йдеться про спроби інституалізації Донецько-Дніпровського («Донецько-Криворізька республіка») і Новоросійського регіонів, а також про «Галицьку асамблею» – об'єднання трьох галицьких областей Західної України. Щоправда, у випадку «Галицької асамблеї» дезінтеграційний характер мала не її безпосередня діяльність, а спекулятивні апелювання до неї з боку автономістів Півдня і Сходу України.

Паралельно зі спробами автономізувати окремі регіони України здійснювалися спроби запровадити в Україні федеративний устрій. Ідея зміни унітарного державного устрою України на федеративний відбувалася у трьох площинах, які на певних історичних етапах між собою перетиналися: науково-теоретичній, суспільно-політичній і практично-державотворчій. Хронологічно цей процес має три історичні етапи, позначені знаковими історичними подіями. Перший

охоплював кінець 1980-х рр. (розпад СРСР) – 2004 р. (до президентських виборів 2004 р.) та характеризувався пошуком кращої моделі державного устрою для держави. Другий тривав від грудня 2004 р. («Помаранчева революція») до лютого 2014 рр. (до «Революція гідності») і характеризувався масштабним перенесенням теми федералізації на рівень суспільної дискусії та її використанням з метою політичної мобілізації. Третій етап тривав від 2014 р. (початок обмеженої російсько-української війни) до 24 лютого 2022 р. (початок широкомасштабного російського вторгнення) і характеризувався маргіналізацією ідеї зміни державного устрою з унітарного на федеративний.

У означеному контексті особливий інтерес з точки зору вивчення потенційних загроз державності становить перенесення теми федералізації на рівень суспільної дискусії, тобто фактично її популяризація серед широких верств населення. Зокрема, рівень суспільного проникнення таких ідей і потенціал відповідних політичних маніпуляцій дозволяють відслідковувати різноманітні дані соціологічних досліджень. Так, у 2009–2013 рр. Інститутом соціології НАН України було проаналізовано ставлення до ідей унітаризму та автономізму як, відповідно, доцентрових і відцентрових прагнень. Порівняльний аналіз результатів двох опитувань продемонстрував наявність певної залежності конфігурації політичних інтересів у площині відцентрових та доцентрових прагнень від зміни політичної кон'юнктури (приходу на вищі керівні позиції «своїх» або «чужих» політичних сил) [4, с. 90].

Ще більш актуальними з точки зору оцінки потенційних загроз державному устрою і територіальній цілісності України є дані соціологічних опитувань в умовах широкомасштабної війни. Зокрема, йдеться про ставлення суспільної думки в Україні до ідеї територіальних поступок Росії, яку активно просуває пропаганда країни-агресорки та її агенти впливу.

Слід зазначити, що за майже рік повномасштабного вторгнення Росії (з березня 2022 р. по січень 2023 р.) кількість українців, які не готові сприймати будь-які територіальні поступки (а відповідно й зміну державного устрою) як умову припинення війни, лише зросла. Про це свідчать результати опитування соціологічної компанії InfoSapiens. Так, через майже рік війни частка українців не готових прийняти офіційне визнання Криму частиною Росії зросла із 75% до 92%, не готових офіційно визнати раніше окуповані райони Донбасу (ОРДЛО) частиною Росії – з 79% до 93%, а відсоток не готових відмовитися від окупованих Росією територій після 24 лютого

2022 р. у січні 2023 р. становив 96%, а готових на будь-який з трьох названих варіантів втрати територій у січні 2023 р. було не більше 6% [5].

Втім, якщо формулювати запитання інакше, додаючи певні чутливі умови, то відповіді можуть бути менш категоричними. Наприклад, за результатами опитування КМІС у травні 2023 р. 84% опитаних вважали, що Україна не має відмовлятися від жодних своїх територій, *навіть якщо через це війна триватиме довше і будуть загрози збереженню незалежності*, а кожен десятий (10%) погоджувався, що Україна може відмовитися від деяких своїх територій *для якнайшвидшого досягнення миру і збереження незалежності* [6]. Тобто, потенційно розширюється простір для різних інформаційних маніпуляцій і пропаганди країни-агресорки спрямованої також проти існуючого державного устрою України і її територіальної цілісності.

Отже, практично всі здійснювані спроби зміни державного устрою України мали на меті або створення в складі унітарної держави адміністративно-територіальних одиниць з особливим статусом (впровадження елементів федералізму) або повного перетворення України на федеративну державу. Саме такий державний устрій за справжніми задумами авторів подібних проектів мав максимально послабити стійкість України. Починаючи з 2014 р. і особливо після широкомасштабного вторгнення у лютому 2022 р. Росія втратила майже всі політичні інструменти розхитування державного устрою України. Разом з тим зіткнувшись із рішучістю України відновити свій суверенітет у кордонах 1991 р. для російської пропаганди і спеціальних інформаційних операцій одним із пріоритетів стало поширення й нав'язування наративів про «компроміс», «врахування реалій, що склалися» і т. п. для нових атак на державний устрій України та її державність.

Список використаних джерел

1. Котигоренко В.О. Кримськотатарські репатріанти: проблема соціальної адаптації. Київ: Світогляд, 2005. 221 с.
2. Крим в етнополітичному вимірі. Київ: Світогляд, 2005. 533 с.
3. Тужанський Д. Непотрібна поступка: справжні та вигадані загрози «угорського району» на Закарпатті. *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/06/12/7110984/> (дата звернення 19.07.2023).
4. Зоткін А. Тенденції автономізму та унітаризму в українському суспільстві (2009–2013 рр.). *Українське суспільство 1992–2013. Стан та динаміка*

змін. *Соціологічний моніторинг*. Київ: Інститут соціології НАН України, 2013. С. 89–97.

5. Зміни в українському суспільстві за рік повномасштабної війни. *InfoSapiens*. URL: https://www.sapiens.com.ua/publications/socpol-research/259/War_Changes_23.02_UKR_.pdf (дата звернення 19.07.2023).

6. Динаміка готовності до територіальних поступок для якнайшвидшого завершення війни: результати телефонного опитування, проведеного 26 травня – 5 червня 2023 року. *КМІС*. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1242&page=3> (дата звернення 19.07.2023).

Пелепейченко Л. М.

доктор філологічних наук, професор

Дорошина Л. Ф.

кандидат філологічних наук, доцент,

Національна академія Національної гвардії України

ПРОТИДІЯ СПЕЦІАЛЬНИМ ІНФОРМАЦІЙНИМ ОПЕРАЦІЯМ: ДОСВІД СЬОГОДЕННЯ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Протидія спеціальним інформаційним операціям – проблема, яка в сучасних соціальних умовах стала однією з найбільш актуальних, що пояснюється не тільки її відповідністю проблемам сьогодення, важливістю (належна протидія забезпечує перемогу в інформаційній війні), а і її складністю та багатогранністю. Серед чинників, що зумовлюють складність протидії, виокремлюється один із головних: фактор сприйняття способу протидії адресатами. Він потребує уваги до питання про моделювання по-справжньому ефективного супротиву, що не сприймався б як виправдання, не виглядав би епізодичною акцією, як ланка в ланцюгу «акція – реакція», а виявився б потужним механізмом комунікативного впливу на масову свідомість, створив би своєрідний імунітет до будь-яких інформаційних операцій агресора. Багатогранність протидії пов'язана з необхідністю встановлення оптимальних комунікативних контактів між різними гілками суспільства в організації опору ворогу. Обидві заявлені проблеми розроблені мало, хоча потреба у їх вирішенні є безсумнівною.

Мета нашого дослідження – узагальнити досвід протидії інформаційним операціям, що набутий на сьогодні силовими структу-

рами, та обґрунтувати способи вдосконалення роботи в названому напрямі.

Усвідомлюючи, що в межах обговорення проблем за круглим столом неможливо охопити всі питання заявленої теми, ми сформулювали конкретні завдання, які допоможуть окреслити напрями вдосконалення протидії і запропонувати окремі аспекти цієї роботи. Передусім вважаємо за необхідне узагальнити міжнародний досвід протидії інформаційним загрозам та виокремити орієнтири змін, що відбуваються вже сьогодні. Потім доцільно з'ясувати, як здійснюється протидія інформаційним операціям у секторі безпеки та оборони України. Виявлені в процесі аналізу позитивні кроки та прогалини розглянемо в ракурсі перспектив удосконалення супротиву.

Аналіз заявленої проблеми проводився на матеріалі відкритих джерел: документів НАТО та країн – членів альянсу [1; 2], а також документів України [3]; наукових праць згаданої тематики [4–12]; власних спостережень авторів за змістом новин, опублікованих на сайтах підрозділів інформації та комунікації інститутів сектору безпеки і оборони, матеріалах ЗМІ та Інтернету.

Протидія загрозам інформаційної війни в НАТО та країнах – членах альянсу особливо активно здійснювалась в межах стратегічних комунікацій [4; 7; 11]. Попри різні підходи до самого поняття «стратегічні комунікації» (вони схарактеризовані в теоретичних джерелах [1; 2; 4; 7; 11]), в усіх країнах НАТО протидія інформаційній війні була і залишається однією із ключових цілей стратегічних комунікацій. Інструментом протидії спочатку був наратив: у відповідь на інформаційну операцію ворогів з тенденційним наративом подавалися матеріали, що повністю спростовували фейки, міфи, маніпулятивні меседжі та інші повідомлення з негативним змістом. Так відбувалася своєрідна «битва наративів» – вона описана в теоретичних джерелах [5; 7; 11].

Битви наративів відіграли свою позитивну роль у зіткненні з ворожими атаками в інформаційному просторі: вони базувались на перевірених фактах, реальних подіях всупереч фальшивим заявам інформаційних ворогів. Попри великі потенційні можливості впливу битви наративів на адресатів, вона все ж не змогла забезпечити належну протидію інформаційним операціям – до такого висновку прийшли в НАТО та в Держдепартаменті США. Реальність продукувала більш складну форму впливу, якою стало лідерство в інформаційному просторі [2; 4; 7; 11; 12]. Лідерство в інформаційному просторі інтерпретують як розвиток спроможностей досягати в інформаційному просторі мети збройного протиборства. В названих

вище документах та наукових працях стисло схарактеризовано заходи, характерні для лідерства. Активно розвивається теорія та практика інформаційних операцій, яка охоплює такі основні інформаційні спроможності як електронне протиборство, операції в кіберпросторі, операції військової інформаційної підтримки, введення в оману, заходи щодо впливу, безпеку операцій, розвідувальне забезпечення інформаційних операцій тощо [11]. Узагальнивши викладене, представимо схематично міжнародний досвід протидії інформаційним операціям у вигляді вектору змін: від «битви наративів» – до лідерства в інформаційному просторі.

Звернемося до питання про досвід України в здійсненні інформаційних операцій.

Основною ознакою соціального контексту і до повномасштабного вторгнення російських окупантів, і після нього є запекла інформаційна війна російських пропагандистів проти України [5; 7; 8; 10]. Вона потребує потужної протидії, формування масової свідомості українців, яка б створювала надійний імунітет до деструктивного впливу [6; 7; 9]. Аналіз сайтів силових структур України показав, що основним інструментом протидії інформаційним операціям є наратив, проте його використання не завжди можна віднести до битви наративів. На сайтах силових структур України наратив, спрямований на протидію інформаційній війні, використовується у двох формах: як відповідь на критику і як повідомлення про успіхи українських військових. Останній із названих способів представляє протидію не відкрито, а імпліцитно. Отже, фактично можна стверджувати, що на сайтах силових структур протидія інформаційним операціям здійснюється недостатньо: відповідь на критику користувачі Інтернету можуть прийняти за виправдання, а повідомлення про позитивні явища – тільки як спосіб піару. У нашу добу повноцінна протидія інформаційним операціям стає можливою за умови лідерства в інформаційному просторі, а таке спрямування передбачає набагато більш потужний комунікативний вплив. Саме тому Т.В. Попова зазначила: «Загальний контекст розвитку теми стратегічних комунікацій є досить простий: ситуація в США дуже нагадує наші реалії. Американці все більше стають об'єктом негативного інформаційного впливу, починаючи від Росії <...> та закінчуючи міжнародними терористичними угрупованнями на зразок так званої «Ісламської держави». Тому дискусія щодо стратегічних комунікацій поступово зміщується в бік пошуку відповідей на питання щодо системних дій в інформаційному домені» [11].

Поняття лідерства в інформаційному просторі інтерпретуємо як значне посилення потужності комунікативного впливу на цільові аудиторії [4; 7; 11]. Не виключаємо доцільності здійснення протидії інформаційним операціям не тільки в межах діяльності спеціальних структур, а і в межах стратегічних комунікацій. В українському соціальному контексті завоювання лідерства стає можливим за таких умов:

- переведення комунікативного впливу, який здійснюється через сайти військових частин, на інтерактивний рівень;
- використання форм впливу, які здатні активізувати мисленнєву діяльність представників різних цільових аудиторій (проведення дискусій, обговорень актуальних проблем, обмін думками і т. ін.);
- розроблення і реалізація інформаційно-психологічних операцій різного типу: спрямованих на дружню аудиторію, нейтральну чи ворожу;
- посилення комунікативного впливу на міжнародному рівні з метою протидії інформаційним операціям ворогів.

У процесі обговорень проблем на сайтах військових частин доцільно використовувати наратив у поєднанні з персуазивом та рефутативом [7]. Персуазивна форма впливу спрямована на переконання адресата в правильності певної точки зору, привернення його до своєї позиції, зміну його ментального стану. Для ефективної реалізації персуазиву доцільними були б інтерактивні форми роботи: дискусії на актуальні теми, що проводяться на сайтах під спеціальними рубриками (наприклад, під рубрикою «Ціннісні пріоритети українців» або «Наш спільний дім» чи іншими); обговорення нагальних проблем сучасної України тощо. Інтерактивний характер персуазиву підтримується тим, що на сайті під обраною рубрикою подаються думки користувачів Інтернету – представників цільової аудиторії, для якої створена відповідна рубрика. Відповідальний за рубрику аналізує, пов'язує різні думки, резюмує і без нав'язливого повчання підводить аудиторію до формування національної картини світу.

Рефутативна форма впливу полягає в спростуванні доводів опонента. На сайтах силових структур ми не знайшли прикладів реалізації цієї форми, хоча, на нашу думку, публікації відповідного типу були б украй корисними з огляду на інформаційну війну, яку нав'язали Україні. Названа форма впливу передбачає не тільки дискусії та обговорення, а ще й спростування фейків інформаційної війни, міфів, вигаданих і поширених в Інтернеті інформаційними агресорами. Інтерактивний характер рефутативу забезпечується

тим, що методи спростування обираються з орієнтацією на конкретну цільову аудиторію. При цьому представники відповідної аудиторії залучаються до висловлення їхніх думок, які можна або підтримати, або тактовно пояснити їхню помилковість.

Запропоновані нами шляхи протидії інформаційним операціям потребують деякої реорганізації структури відділів інформації та комунікації військових частин. У складі зазначених структур мають бути не тільки фахівці з підготовки інформаційних операцій, а ще і фахівці сфери соціальних комунікацій, військові журналісти, обізнані з особливостями формування масової свідомості громадян. Роль масової свідомості у протидії інформаційним операціям важко переоцінити. Питання про формування згаданої ознаки у широкого загалу потребує окремого дослідження, тому в межах завдань нашої роботи сформулюємо три основні концептуальні положення.

1. Масова свідомість у будь-якому соціумі базується на ціннісних пріоритетах. Усвідомлення і прийняття національних ціннісних пріоритетів українців сприятиме відторгненню деструктивних цілей, на які спрямовані інформаційні операції ворогів.

2. Формування масової свідомості здійснюється з допомогою комунікативного впливу, що означає необхідність використання способів впливу, відповідних портрету певної цільової аудиторії.

3. Формування масової свідомості потребує зусиль не однієї структури, а декількох, що належать не тільки до інституційного рівня, а й до державного.

Останнє (третє) положення репрезентує багатогранність діяльності, спрямованої на посилення протидії інформаційним операціям агресора. На спростування наративів інформаційних операцій мають бути спрямовані всі ресурси комунікативного впливу: спеціальні інформаційні контрооперації; поєднання наративу з персуазивом і рефутативом на сайтах сектору безпеки та оборони України; державні програми; телебачення; кіно та інші засоби масової комунікації. Комунікативний вплив доцільно поширити не тільки в межах України, а й на міжнародному рівні.

Як видно з викладеного, ми розмежовуємо два основних аспекти протидії інформаційним операціям: 1) використання наративу в поєднанні з персуазивом та рефутативом у соціальних комунікаціях силових структур; 2) формування масової свідомості громадян, здатної зберегти їх від деструктивного впливу ворожих інформаційних операцій.

Узагальнивши результати набутого досвіду протидії інформаційним операціям у секторі безпеки і оборони України та прогали-

ни названої діяльності, зробимо висновки щодо нових завдань комунікативного впливу. Соціальний контекст зумовлює необхідність внесення таких доповнень до аспектів протидії інформаційним операціям:

1. Створення в українських громадян імунітету до наративів інформаційної війни, які використовують російські пропагандисти.

2. Формування масової свідомості українських громадян на основі загально визнаних принципів цивілізованого світу.

3. Перехід в організації комунікативного впливу від «битви наративів» до лідерства в інформаційному просторі, переведення комунікативного впливу на інтерактивний рівень.

4. Посилення комунікативного впливу з метою розвінчування наративів російської пропаганди на міжнародному рівні.

Розроблення конкретних заходів комунікативного впливу розглядаємо як перспективу дослідження теми.

Список використаних джерел

1. NATO Strategic Communications Policy. URL: <http://info.publicintelligence.net/NATO-STRATCOM-Policy.pdf> (Accessed 03.07.2023).

2. Strategic Communications and National Strategy: A Chatham House Report / Paul Cornish, Julian Lindley-French and Claire Yorke. London: Royal Institute of International Affairs, 2011. 42 p.

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»: затв. Указом Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text> (дата звернення: 05.07.2023).

4. Баровська А. В. Стратегічні комунікації: досвід НАТО. *Стратегічні пріоритети*. 2015. № 1 (34). С. 147–152.

5. Ліпкан В.А. Роль стратегічних комунікацій в протидії гібридній війні проти України. URL: <https://cutt.ly/ktGddnc> (дата звернення: 05.07.2023).

6. Пелепейченко Л.М. Комунікативний вплив на масову свідомість громадян у процесі стратегічних комунікацій. *Актуальні проблеми діяльності складових сектору безпеки і оборони України в умовах особливих правових режимів: поточний стан та шляхи вирішення*: тези всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 берез. 2023 р.). Харків: Вид-во НАНГУ, 2023. С. 784–786.

7. Пелепейченко Л.М., Лисичкіна І.О., Ткач П.Б., Дорошина Л.Ф. Еволюція підходів до здійснення стратегічних комунікацій у військовій та правоохоронній сферах України: моногр. / за заг. ред. докт. філол. наук, проф. Людмили Пелепейченко. Харків: НАНГУ, 2022. 412 с.

8. Пелепейченко Л.М. Підготовка майбутніх офіцерів до здійснення соціальних комунікацій. *Збірник наукових праць Національної академії Національної гвардії України*. 2021. Вип. 2. № 38. С. 95–101.

9. Пелепейченко Л.М. Концептуальні засади стратегічних комунікацій в діяльності інститутів сектору безпеки і оборони України. *Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця*: монографія. Київ: НА СБ України, 2018. С. 110–150.

10. Пелепейченко Л.М., Ревуцька С.М. Національна гвардія України як об'єкт нападів в інформаційній війні. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*: науково-практичний журнал. Серія «Юридичні науки». 2018. № 1. С. 28–35.

11. Попова Т.В. Стратегічні комунікації, досвід США: «успішні стратегічні комунікації засновані на 80% реальних дій». URL: <https://site.ua/tetiana.popova/9906> (дата звернення: 05.07.2023).

12. Dimitriu G.R. Winning the story war: Strategic communication and the conflict in Afghanistan. *Public Relations Review*. 2012. Vol. 38. Issue 2. P. 195–207.

Волянюк О. Я.

кандидат політичних наук, доцент,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова

ПРОТИДІЯ СПЕЦІАЛЬНИМ ІНФОРМАЦІЙНИМ ОПЕРАЦІЯМ ЗА УЧАСТІ АНАЛІТИЧНИХ ЦЕНТРІВ

Протидіяти спеціальним інформаційним операціям означає, зокрема, розуміти їхню сутність, та з-поміж низки визначень, запропонованих у академічних джерелах, нормативних документах, міжнародних рекомендаціях тощо, сфокусуватися на тих, які найточніше відображають суспільно-політичну реальність та її загрози. Спеціальні інформаційні операції – це приховані, маніпулятивні, та при цьому цілеспрямовані, скоординовані дії в інформаційному полі заради здобуття впливових позицій, певних політичних / соціальних / економічних / військових цілей; це зазвичай комплекс злочинних / ворожих дій з метою розхитування довіри, поширення розколів у суспільстві, дестабілізації політичної ситуації або провокування інших шкідливих наслідків. Якщо в центрі уваги саме боротьба з таким негативним явищем, варто пам'ятати про розмаїття цих маніпулятивних практик та їх накопичувальний характер (тобто особ-

ливу вразливість суспільства у процесі нагромадження інформаційних атак), що вимагає критичного аналітичного погляду на проблему.

Водночас не варто, особливо в академічному та аналітичному середовищі, ігнорувати й інші виміри сучасних інформаційних операцій, враховувати можливий конструктивний потенціал від подібних практик. Поняття «інформаційна операція» нерідко використовується у міжнародних та національних документах, коли йдеться про необхідність запровадження комплексних політик, реформ у різних сферах суспільного життя, в т. ч. й безпековій. Наприклад, Комплексна політика НАТО на стратегічному рівні щодо запобігання розповсюдженню зброї масового знищення і захисту від хімічних, біологічних, радіологічних і ядерних загроз передбачає, що Альянс може задіяти свій потенціал в організації інформаційних операцій, спрямованих на припинення, знеохочення, заперечення розповсюдження такої зброї [1]. Сучасним аналітикам важливо не лише розпізнавати агресивні інформаційні операції держави-терориста та інших суб'єктів, але й вчасно та професійно пропонувати необхідні інформаційні заходи, що навпаки – можуть сприяти розвитку демократії та її захисту.

Втім загалом спеціальні інформаційні операції можуть вимірюватися за різними критеріями, та визначатися конкретним історичним контекстом подій. Дуже часто серед них як приклад наводять практики з розповсюдження дезінформації, «фейкові» новини, маніпуляції у соціальних медіа, кібератаки, «фабрики» тролів та інші загрозливі, маніпулятивні форми й методи. У Стратегії інформаційної безпеки України, зважаючи на актуальні обставини, основний акцент цілком доречно зроблений на спеціальних інформаційних операціях РФ, при цьому підкреслюється, що ці ворожі дії насамперед спрямовані на головні демократичні інституції, виборчі процеси, на підрив державного суверенітету, територіальної цілісності, розпалювання внутрішніх протиріч в Україні і в інших демократичних державах [2]. Погоджуємося з дослідниками, які підкреслюють, що РФ в Україні хоч і використовує усе різноманіття форм, методів, видів інформаційного впливу (пропаганду, спеціальні інформаційні операції, психологічні операції, дезінформацію тощо), хоч і працює з різними аудиторіями, але при цьому усі такі ворожі операції плануються й реалізуються у рамках єдиного оперативного задуму, спільного стратегічного наративу, до того ж з опорою на наявні оперативні позиції й можливості в Україні [3, с. 115]. Тобто серед різних спеціальних інформаційних операцій організовані спроби фахово протидіяти їм в Україні передусім

спрямовані на боротьбу зі цілеспрямованими зовнішніми атаками, які посягають на демократію та активно використовують внутрішній ресурс нашої країни.

У кожному з описаних аспектів вбачаємо велике значення аналітичних осередків, зокрема незалежних центрів, які здатні працювати зі смислами, великими даними, виробляти високо інтелектуальний продукт, розрізняти алгоритми інформаційної та пропагандистської діяльності тощо. Спеціальні інформаційні операції можуть проводитися різними зацікавленими акторами, зокрема державними структурами, політичними і громадськими організаціями, медіа, «фабриками думок», кіберзлочинцями та іншими суб'єктами. Зважаючи на це, вочевидь, і ефективна протидія таким злочинам відбувається у тісній співпраці зацікавлених сторін з відповідною системою координування, узгодження дій, з регулярним напрацюванням баз даних, розбудовою мережевих зв'язків тощо. Ефективна протидія спеціальним інформаційним операціям вимагає ретельного аналізу, критичного мислення, збалансованого підходу до інформації та спільної дії з боку аналітичних центрів, урядових структур, громадськості та інших зацікавлених сторін. Тож серед різних суб'єктів, які вступають у боротьбу з інформаційними атаками ворога, аналітичні центри можуть вигідно вирізнятися системністю й ґрунтовністю роботи, високими репутаційними показниками, досвідом у відповідній сфері, інституційною стійкістю та здатністю до модернізації.

Вже традиційно, коли досліджуємо роль мозкових центрів у тих чи інших суспільно-політичних процесах, згадуємо «Global Go To Think Tank Index Report». В останньому звіті серед 11175 аналітичних центрів, які нарахували дослідники, окрему увагу відводять найпопулярнішим think tanks із питань оборони та національної безпеки, тобто провідним установам з вивчення проблем національної та міжнародної безпеки, які провадять інноваційні дослідження та стратегічний аналіз національної безпеки, військової та оборонної політики, розробляють комплексні політичні ініціативи для комерційних та державних клієнтів, пропонують інформативні, відкриті для громадськості публікації тощо [4, с. 33]. Загалом у рейтинг потрапили 110 організацій такої тематики з різних континентів. Ми проаналізували першу десятку, до якої потрапили 6 аналітичних центрів зі США, 2 – з Великої Британії, по 1 – з Франції та Японії [4, с. 136]. Кращі з таких центрів, виокремленні за методикою Пенсільванського університету, відрізняються високим ступенем незалежності й об'єктивності досліджень, розгалуженою сис-

темою комунікацій, напрямів підготовки кадрів і досліджень, їх результатів, а відтак можуть відігравати важливу роль у боротьбі з поширенням маніпулятивної інформації в сучасному світі.

Розглянемо декілька прикладів зі списку, опрацювавши окремі розділи на веб-сайтах таких аналітичних центрів. Найперше увагу привертає місія, визначена самими цими інтелектуальними командами. Наприклад, перший із рейтингу RAND Corporation (США) стверджує, що допомагає покращувати сферу політики і прийняття рішень через дослідження [5]. Royal United Services Institute (Велика Британія) заснований ще у 1831 р., особливо пишається своєю репутацією «інституту лідера думок», критичного мислення, вільного обговорення питань оборони та безпеки у внутрішньому та глобальному масштабах [6]. Brookings Institution (США) відомий передусім як некомерційний освітній та дослідницький центр, орієнтований «на пошук сміливих, прагматичних рішень суспільних проблем через відкрите дослідження, дотримання найвищих стандартів науки» [7]. З багатьма із таких центрів, зокрема й по треку протидії російським інформаційним операціям, на шляху до «спільного формування глобального майбутнього», уже співпрацюють (не)державні актори в Україні. Серед таких партнерських think tanks згадаємо Carnegie Endowment for International Peace [8] та Atlantic Council (США) [9].

Більшість центрів позиціонуються як незалежні зі змішаною структурою фінансування. Водночас є й ті, що згадують про профіт як, наприклад, International Institute for Strategic Studies (Велика Британія) вказує на дохід від продажу баз даних, публікацій, підтримки конференцій, корпоративного спонсорства, дослідницької роботи, консультацій, пожертвувань від приватних осіб і фондів [10]. Окремо згадаємо і про інший вимір незалежності – від структур підпорядкування. Наприклад, Belfer Center for Science and International Affairs (США) пов'язаний з Гарвардською школою, відтак центр має подвійну місію: забезпечити лідерство в просуванні політичних знань про найважливіші виклики в міжнародній безпеці, науці, технологіях, екологічній політиці та підготувати майбутні покоління лідерів для цих сфер життя [11]. Ще складніша структура підпорядкування, наприклад, у European Union Institute for Security Studies (Франція), що є автономним агентством Європейського Союзу, яке аналізує питання зовнішньої політики, політики безпеки та оборони, надає допомогу ЄС та його державам-членам у реалізації Спільної зовнішньої політики та політики безпеки, діє як посередник між інституціями ЄС та зовнішніми експертами [12].

Тематичні розділи на сайтах згаданих організацій дозволяють судити про широкий інструментарій їхньої роботи з різними цільовими аудиторіями. Це часто досить корисний та інформативний контент, на зразок банку даних, аналітичних матеріалів, брифів, окремих думок, консультативних висновків і рекомендацій, методичних розробок, презентацій, виступів, свідчень, бюлетенів, семінарів, конференцій, подкастів, блогів тощо. Більшість центрів такого штибу чітко структурують тематику своїх досліджень, а також регіони, до яких прикута увага їхнього експертного середовища. Зазвичай це організації з великою історією, часом йдеться про майже столітню роботу на ринку політичної та безпекової аналітики. Водночас звернемо увагу на сучасні канали е-комунікацій, які використовують найретинговіші в сфері міжнародної безпеки «фабрики думок». За нашими підрахунками це в середньому по п'ять і більше акаунтів у різних соціальних мережах, за винятком лише National Institute for Defense Studies (Японія), що обрав для себе три додаткові канали зв'язку з цільовими аудиторіями [13]. Загалом аналітичні центри світового рівня з різною інтенсивністю користуються такими соціальними мережами як Facebook, Twitter, LinkedIn, YouTube, Instagram, Flickr, Soundcloud.

Отже, сучасні аналітичні центри генерують факти, проводять дослідження, чинять вплив на громадськість і політику; вони мають регіональні та міжнародні осередки, розвинуті дискусійні майданчики, освітні траєкторії – такі осередки знання та висококваліфікованих кадрів є потенційно важливим простором зміцнення інформаційної безпеки та демократії. Спеціальні інформаційні операції РФ нерідко передбачають залучення зарубіжних псевдоінтелектуальних осередків або ж використання достатньо авторитетних центрів, що віддаленні від міжнародної та безпекової проблематики. За таких умов налагодження тісної співпраці з рейтинговими мозковими центрами, з відомими у всьому світі та у професійних середовищах think tanks також може стати важливим напрямком протидії інформаційним атакам.

Список використаних джерел

1. NATO's Comprehensive, Strategic-Level Policy for Preventing the Proliferation of Weapons of Mass Destruction and Defending against Chemical, Biological, Radiological and Nuclear Threats. North Atlantic Treaty Organization. 01 Sep. 2009. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_57218.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 19.07.2023).

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України; Стратегія від 28.12.2021 № 685/2021 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/685/2021> (дата звернення: 19.07.2023).

3. Новицький В.Я. Стратегічні засади забезпечення інформаційної безпеки в сучасних умовах. Інформація і право. № 1(40)/2022. С. 111-118.

4. McGann James G. 2020 Global Go To Think Tank Index Report. Think Tanks & Civil Societies Program. The Lauder Institute. The University Of Pennsylvania. January 28, 2021. 374 p.

5. RAND Corporation. URL: <https://www.rand.org/international/cre.html> (дата звернення: 19.07.2023).

6. Royal United Services Institute. URL: <http://www.rusi.org/about/> (дата звернення: 19.07.2023).

7. Brookings Institution. URL: <https://www.brookings.edu/> (дата звернення: 19.07.2023).

8. Carnegie Endowment for International Peace. URL: <https://carnegieendowment.org> (дата звернення: 19.07.2023).

9. Atlantic Council. URL: <https://www.atlanticcouncil.org> (дата звернення: 19.07.2023).

10. International Institute for Strategic Studies. URL: <https://www.iiss.org/> (дата звернення: 19.07.2023).

11. Belfer Center for Science and International Affairs. URL: <https://www.belfercenter.org/> (дата звернення: 19.07.2023).

12. European Union Institute for Security Studies. URL: <https://www.iss.europa.eu/> (дата звернення: 19.07.2023).

13. National Institute for Defense Studies. URL: <http://www.nids.mod.go.jp/english/> (дата звернення: 19.07.2023).

Бєлай С. В.

доктор наук з державного управління, професор

Лавров І. С.

Національна академія Національної гвардії України

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ СКЛАДОВИХ СЕКТОРА БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Сьогоднішній розвиток Українського суспільства все частіше демонструє виникнення кризових ситуацій, що загрожують держа-

вній безпеці. В умовах збройного протистояння на території України постійно виникають кризові ситуації, що загрожують безпеці об'єктів критичної інфраструктури. У зв'язку зі збройною агресією на території України завдано значні втрати, а саме більше 30% об'єктів критичної інфраструктури постраждали. Це є доказом, що ворог порушив міжнародні правила війни, а також спрямовує свої дії на психологічну та моральну дестабілізацію цивільного населення України. Руйнуючи критичну інфраструктуру, росія намагається створити внутрішній страх серед населення, спричинити інфраструктурні проблеми з теплом, електроенергією, питною водою, каналізацією, транспортним сполученням, медичним обслуговуванням та іншими аспектами життя населення нашої держави.

Тому збройна агресія проти України стала поштовхом для масштабних і структурних реформ у сфері безпеки і оборони України. Головним напрямом цієї стратегії є поступове реформування сил сектору безпеки і оборони України до стандартів ЄС та НАТО. Тому складові сектору безпеки і оборони проходять шлях розбудови за зразком сил безпеки і оборони провідних країн світу. В цьому аспекті постає завдання щодо формування системи захисту об'єктів критичної інфраструктури України.

У зв'язку зі стрімким розвитком суспільних відносин в епоху глобалізації та інформатизації, традиційно усталені поняття, такі як інфраструктура, набувають нового змісту. Відповідно до Концепції створення державної системи захисту критичної інфраструктури під поняттям критичної інфраструктури розуміється сукупність об'єктів, які є стратегічно важливими для економіки та безпеки держави, суспільства, населення та порушення функціонування яких може завдати шкоди життєво важливим національним інтересам України [1].

Законом України «Про критичну інфраструктуру» [2] визначено, що об'єктами критичної інфраструктури є об'єкти інфраструктури, системи, їх частини та їх сукупність, які є важливими для економіки, національної безпеки та оборони, порушення функціонування яких може завдати шкоди життєво важливим національним інтересам.

Стратегією національної безпеки України [3] визначена практична імплементація нових підходів до забезпечення захисту критичної інфраструктури. Визначено, що держава створить ефективну систему безпеки та стійкості критичної інфраструктури, засновану на чіткому розподілі відповідальності її суб'єктів.

В розрізі зазначеного проведено дослідження [4] щодо аналізу нормативно-правового регулювання повноважень складових сектору безпеки і оборони України, на які покладається формування та/або реалізація державної політики у сфері захисту критичної інфраструктури.

Зробити висновок, що на сьогоднішній день найбільший внесок у забезпечення безпеки об'єктів критичної інфраструктури України в частині безпосередньої охорони та оборони здійснюють частини та підрозділи Національної гвардії України. В сфері кібербезпеки об'єктів критичної інфраструктури, а також розвідувально-підривної діяльності основні зусилля покладають органи та підрозділи Служби безпеки України та Національної поліції України, при цьому частини та підрозділи Національної гвардії України теж приймають участь. Коли вже підіймаються питання запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій внаслідок аварій на об'єктах критичної інфраструктури, то «першу скрипку» вже грає Державна служба з надзвичайних ситуацій України, але частини та підрозділи Національної гвардії України теж приймають безпосередню участь у подібних кризових ситуаціях.

Отже, доведена вище неоціненна роль і місце Національної гвардії України у захисті об'єктів критичної інфраструктури України й стала мотивацією проведення цього дослідження. До того ж, згідно зі Стратегією забезпечення державної безпеки [5] наразі необхідним є вжиття заходів щодо підготовки й ухвалення законодавчих та інших нормативно-правових актів, що стосуються: розподілу повноважень суб'єктів забезпечення державної безпеки; удосконалення законодавства з питань забезпечення державної безпеки; удосконалення механізмів боротьби з тероризмом і його фінансуванню; забезпечення безпеки державної таємниці та службової інформації; забезпечення кібербезпеки; гарантування інформаційної безпеки; захисту об'єктів критичної інфраструктури; запровадження національної системи стійкості; удосконалення діяльності суб'єктів забезпечення державної безпеки, у тому числі з урахуванням досвіду держав – членів ЄС і НАТО.

Виходячи з вище зазначеного, актуальність майбутніх наукових розвідок визначається: перспективою виконання завдань формуваннями Національної гвардії України з захисту об'єктів критичної інфраструктури; необхідністю удосконалення організаційно-правових засад захисту об'єктів критичної інфраструктури складовими сектору безпеки і оборони України; розбіжністю сучасних наукових підходів щодо формування системи захисту об'єктів крити-

чної інфраструктури у військових формуваннях країн НАТО та України; нерозробленістю теоретико-методологічних основ функціонування складових сектору безпеки і оборони у сфері захисту об'єктів критичної інфраструктури України; практичною значимістю механізмів захисту об'єктів критичної інфраструктури, як складової забезпечення державної безпеки.

Як результат, будуть розроблені концептуальні моделі функціонування сил і засобів формувань Національної гвардії України серед складових сектора безпеки і оборони України щодо виконання завдань з захисту об'єктів критичної інфраструктури України як в мирний час, так і під час виникнення кризових ситуацій, а також в умовах дії особливого періоду.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Концепції створення державної системи захисту критичної інфраструктури : розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 грудня 2017 року № 1009-р. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1009-2017-%D1%80#Text> (дата звернення 15.07.2023).

2. Про критичну інфраструктуру: Закон України від 16.11.2021 № 1882-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20> (дата звернення 15.07.2023).

3. Стратегія національної безпеки України: Указ Президента України від 14.09.2020 р. № № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (дата звернення 15.07.2023).

4. Бєлай С.В., Лавров І.С. Теоретичні основи формування системи захисту об'єктів критичної інфраструктури України. *Честь і закон*. 2023. № 2(85). С. 5-11.

5. Стратегія забезпечення державної безпеки : указ Президента України від 16.02.2022 року № 56/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#Text> (дата звернення 15.07.2023).

Бондаренко О. Г.

доктор наук з державного управління, доцент,
Національна академія Національної гвардії України

ЗАВДАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БОРОТЬБИ У КОНТЕКСТІ ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ З ОЗНАКАМИ ТЕРОРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Інформаційна боротьба – це комплекс заходів, спрямованих на досягнення певних цілей і розв'язання конфліктних ситуацій на ін-

формаційному рівні, здійснюваних за єдиним задумом і планом та узгоджених за часом, місцем, залученими силами й засобами.

Посилення ролі інформаційної боротьби під час вирішення завдань із профілактики правопорушень з ознаками терористичної діяльності зумовлено рядом факторів. Один із них – створення умов для більш інтенсивного прояву і включення в процес розвитку суспільства і держави індивідуального і групового інтелекту. Водночас з безумовними перевагами демократії, що надала ці умови, з'явилася необхідність боротьби за «розуми», за їх орієнтацію в інтересах вирішення тих чи інших завдань, за формування бажаного "усвідомленого" ставлення до вирішення життєво важливих проблем, бажаної системи поглядів і цінностей окремих особистостей або соціальних груп. Найефективнішим способом цієї боротьби є цілеспрямоване і методологічно грамотне формування інформаційних потоків, «збалансованих» за змістом і обсягом та орієнтованих на особливості тих чи інших соціальних прошарків суспільства.

Як об'єктивно існуючий феномен інформаційна боротьба має свої мету, завдання, закономірності, способи, методи й засоби ведення. Урахування і грамотне використання об'єктивно існуючих закономірностей інформаційної боротьби дозволить усунути (нейтралізувати) загрози національній безпеці України або знизити рівень їх прояву.

Метою інформаційної боротьби в широкому розумінні є, перш за все, забезпечення воєнно-політичних, економічних і воєнних інтересів країни за рахунок досягнення й утримання інформаційної переваги на найбільш значущих (чуттєвих, уразливих) у конкретних умовах напрямках. Інформаційна перевага не є самоціллю, тому що надає перевагу тільки у разі її ефективного перетворення в перевагу в царині поінформованості і прийняття рішень та управління поведінкою протидіючої сторони. Інформаційна перевага є чинником забезпечення мети інформаційної боротьби. Вона не може бути досягнутою на всіх напрямках інформаційної боротьби. Навіть найбільш розвинена в інформаційному плані країна, якою сьогодні є США, не спроможна забезпечити абсолютну перевагу в інформаційній боротьбі. Тому мистецтвом є пошук і виявлення найбільш уразливих з точки зору інформаційного впливу місць, значущих для досягнення мети як у себе, так і у протидіючої сторони і концентрація зусиль (сил і засобів інформаційної боротьби) для досягнення цілей профілактики правопорушень з ознаками терористичної діяльності.

Метою інформаційної боротьби у вузькому розумінні є створення сприятливих умов для успішної профілактики правопорушень з ознаками терористичної діяльності, ефективного застосування сил безпеки держави, а також зниження ефективності інформаційної боротьби терористичних організацій шляхом захоплення й утримання інформаційної переваги над ними під час профілактики правопорушень з ознаками терористичної діяльності опосередкованим введенням протидіючої сторони в контур свого управління на інформаційному рівні.

Завдання інформаційної боротьби:

– цілеспрямоване здобування інформації про поточну ситуацію з жорсткими вимогами до її своєчасності, якості, обсягу й темпу відновлення та оцінка на основі цієї інформації політичної (воєнно-політичної, воєнної, економічної, соціальної, екологічної тощо) ситуації. Виконання цього комплексу завдань ускладнене тим, що воно в загальному випадку здійснюється в умовах інформаційної протидії. При цьому інформація, що підлягає аналізу, характеризується невизначеністю об'єктивного й суб'єктивного походження, неповнотою за одними аспектами і надмірністю за іншими, суперечливістю, наявністю частково зруйнованої або перекрученої інформації, у тому числі й дезінформації;

– цілеспрямований і комплексний вплив на свідомість і підсвідомість населення й особового складу сил безпеки, на інформаційні ресурси (на всіх фазах їх виробництва, розповсюдження й використання), а також на інші складові інформаційного середовища протидіючої (конкуруючої) сторони в інтересах нав'язування їй бажаних рішень і керування її поведінкою. Особливої ваги набуває не так руйнівний, як цілеспрямований вплив саме на зміст інформації для забезпечення своїх інтересів у різних сферах діяльності людини, суспільства, держави. Ця проблема обумовлює потребу в дослідженні механізмів формування дезінформації, розробленні науково-методичних засад її виявлення та створення автоматизованих систем аналізу поточних ситуацій в умовах інформаційної протидії, зокрема за наявності дезінформації. У цьому комплексі завдань особливого значення набуває можливість використання інформації (інформаційних потоків) як ефективного засобу формування позитивного іміджу України на міжнародній арені, а також можливість усунення політичної, воєнно-політичної, економічної й особливо воєнної напруженості у відносинах з іншими країнами та в різних регіонах країни;

– захист власних інформаційних ресурсів та інших складових інформаційного середовища, у тому числі на рівні свідомості і підсвідомості людини від впливу на них протидіючою стороною. Не зменшуючи важливості виконання завдань технічного захисту інформації, спрямованого в основному на забезпечення її конфіденційності, слід підкреслити особливу значущість завдань захисту власне змісту інформації від навмисного його спотворення чи перекручення, у тому числі й завдань виявлення дезінформації. До цього комплексу входять також завдання відновлення цілісності змісту частково зруйнованої чи спотвореної інформації, у тому числі й природно-мовної текстової інформації.

Об'єднуючим чинником для понять «інформаційна безпека», «інформаційна війна» та «інформаційна боротьба» є інформація (що відбито безпосередньо у номінаціях цих термінів), а точніше знання як центральне поняття відповідних терміносистем в узагальненому сенсі. У сфері інформаційної безпеки знання (в будь-якій формі їх подання) виступають, з одного боку, як об'єкт безпосереднього захисту, а з іншого – як чинник забезпечення інтересів людини, суспільства та держави у будь-якій сфері їх життєдіяльності на інформаційному рівні. У сфері інформаційної війни (протидії інформаційному терору) інформація (знання) є водночас зброєю, ресурсом і метою. В інформаційній боротьбі в широкому розумінні (у контексті змісту понять інформаційна безпека й інформаційна війна) інформація (знання) та інформаційні процеси виступають основою реалізації інформаційних загроз національним інтересам країни у будь-якій сфері і заходів щодо їх нейтралізації. В інформаційній боротьбі у вузькому розумінні (як вид забезпечення операцій і бойових дій у традиційних війнах) інформація розглядається як інформаційна зброя, а інформаційні процеси реалізують використання інформаційної зброї як наступального, так і оборонного характеру в інтересах виконання поставлених завдань.

На методологічному рівні предметні галузі інформаційної безпеки, інформаційної війни та інформаційної боротьби доцільно розглядати як єдину, структуровану за предметом дослідження і завданнями предметну галузь, що характеризується єдиною, збалансованою терміносистемою, системоутворчим чинником і методологічним ядром. У ролі системоутворчого чинника виступають інформація (знання) та інформаційні процеси в соціо- і соціотехнічних системах, які є загальним об'єктом досліджень у предметних галузях інформаційної безпеки, інформаційної війни та інформаційної боротьби і виконують їх завдання.

Під методологічними засадами інформаційної безпеки розуміється єдність концептуальних, теоретичних і технологічних основ забезпечення на інформаційному рівні безпеки всіх сфер державної і суспільної діяльності (політичної, економічної, соціальної, воєнної, екологічної, духовної та ін.), а також сфер формування, обігу, накопичення і використання інформації (інформаційний простір, інформаційні ресурси, інформаційно-аналітичне забезпечення органів державного управління у всіх різновидах діяльності тощо). Предметом методології інформаційної безпеки є дослідження способів, засобів і каналів реалізації інформаційних загроз національним інтересам та їх своєчасного виявлення, запобігання і нейтралізації, а також профілактики правопорушень з ознаками терористичної діяльності.

Предметом методології інформаційної війни є: дослідження можливостей використання властивостей інформації та інформаційних процесів, а також механізмів і каналів інформаційного впливу як інформаційної зброї наступального й оборонного призначення; стратегія і тактика ведення інформаційної війни (інформаційного терору).

Під методологічними засадами інформаційної боротьби розуміється єдність концептуальних, теоретичних і технологічних основ ведення інформаційної боротьби (у широкому й вузькому розумінні) та комплексного виконання її завдань. Предметом методології інформаційної боротьби є дослідження механізмів, способів, засобів і каналів інформаційного впливу на соціо- й соціотехнічні системи та можливості захисту від нього. Як наука про механізми інформаційного протиборотства, інформаційна боротьба є, з одного боку, методологічною основою ведення інформаційної війни, а з іншого – методологічною основою забезпечення інформаційної безпеки як складової національної безпеки в цілому, так і воєнної безпеки зокрема. Адже грамотне розв'язання проблем національної та воєнної безпеки на інформаційному рівні має базуватись на використанні закономірностей, форм і способів інформаційної боротьби. Ефективність ведення інформаційної війни також істотно залежить від мистецтва застосування основних положень теорії й практики інформаційної боротьби.

Отже, методологічним ядром розв'язання завдань інформаційної безпеки та інформаційної війни (протидії інформаційному терору) є методологічні засади інформаційної боротьби, що включає у собі певні заходи інформаційної боротьби із профілактики правопорушень з ознаками терористичної діяльності.

Ірха Ю. Б.

кандидат юридичних наук, заслужений юрист України
Державний науково-дослідний інститут МВС України

ОКРЕМІ СОЦІАЛЬНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ЗАГРОЗИ ДЕРЖАВНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України 24 лютого 2022 року одночасно змінило життя та пріоритети багатьох українців. Перед нами постала реальна загроза не тільки знищення нашої державності, але й самого українського етносу, його історії, культури, мови, релігії, ідентичності тощо. Згуртованість людей і влади завадили росіянам «взяти Київ за три дні» та провести в державі заходи з «денаціфікації» та «демілітаризації» «київського режиму». Ціною багатьох життів, зламаних доль та колосальної мужності жінок і чоловіків вдалося зупинити ворога та частково звільнити окуповані території України. На сьогодні тривають заходи з відсічі збройної агресії, деокупації територій України, виконання інших завдань з оборони України.

В умовах війни окрім воєнних загроз з'явилося досить багато загроз невоєнного характеру, які можуть суттєво вплинути на захищеність державного суверенітету України, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів. Ці загрози мають тенденцію до зростання, а прояв окремих з них буде досить відчутним у повоєнний період. Вважаємо, що державній безпеці України загрожує не тільки розвідувально-підривна діяльність іноземних (насамперед російських) спеціальних служб, колабораційна, терористична та інша особливо небезпечна кримінально-карана діяльність організацій, груп та осіб, але й загрози зумовлені негативними соціальними та політичними процесами, які виникли у суспільстві у воєнний час внаслідок помилкових та/або злочинних дій посадових та службових осіб органів публічної влади, їх нездатності до вчасного та ефективного задоволення соціальних, фінансово-матеріальних, медичних та інших потреб громадян тощо. Зазначені загрози здатні започаткувати серйозні соціальні конфлікти та масові заворушення, що може істотно ослабити авторитет держави на міжнародній арені, делегітимізувати органи публічної влади всередині країни та призвести до повної втрати населенням довіри до публічної влади. Цим обов'язково скористаються іноземні спецслужби, насамперед російські, з метою просування геополітич-

них інтересів своїх країн, а також зміцнення і розширення агентурних позицій для впливу на внутрішню політику нашої держави.

На нашу думку, державній безпеці України в умовах війни загрожують такі соціальні та політичні загрози.

1. Непропорційний та несправедливий розподіл тягарів війни між різними групами населення

Відповідно до положень частини першої статті 65 Конституції України захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком громадян України. Для належного виконання цього обов'язку держава зобов'язана створити ефективні організаційно-правові механізми призову громадян на військову службу, особливо під час війни. Рішення про загальну мобілізацію громадян обумовлене фундаментальною загрозою українському суспільству та державі, його реалізація потребує виконання комплексу заходів, які хоч і можуть бути суворими, однак вони ні в якому разі не можуть бути жорстокими чи свавільними. Зазначений конституційний обов'язок має розподілятися на демократичних засадах серед громадян України, тобто призов військовозобов'язаних та резервістів на військову службу має здійснюватися пропорційно та справедливо з числа представників усіх соціальних груп (міське/сільське населення, багаті/незаможні, місцеве населення/внутрішньо переміщені особи тощо). Крім того, на територіях України де не ведуться активні бойові дії, громадяни, які не працюють в органах сектору безпеки і оборони, мають бути залучені до здійснення заходів оборонного характеру.

Водночас, до розподілу тягаря війни в Україні існують дуже великі питання. Ступінь залучення громадян до оборони держави істотно відрізняється. Поряд з тими, хто воює, забезпечує правопорядок, ліквідацію надзвичайних ситуацій, роботу та захист критичної інфраструктури, існує значна категорія людей, які взагалі не залучені до виконання заходів з відсічі збройної агресії російської федерації. Чим далі від фронту, тим слабші адміністративні обмеження щодо комендантської години, роботи розважальних закладів, продажу алкоголю тощо. В багатьох регіонах населення звикло до думки, що війна десь там, а жити треба тут, зараз і в своє задоволення. Значна кількість людей продовжують жити мирним життям. Вручення повістки, і то лише для чоловіків, повітряні тривоги через можливість нанесення ракетно-бомбового удару – це єдині для них загрози воєнного характеру, які перетворилися, як правило, із загроз у незручності.

Із незрозумілих причин в державі не запроваджена трудова повинність для працездатного населення, хоча згідно Закону України «Про правовий режим воєнного стану» вона допускається. Представники територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки застосовують силу для призову на військову службу одних, однак взагалі не бачать військовозобов'язаних у дорогих ресторанах, дискотеках, нічних клубах. Ними застосовується політика подвійних стандартів – у невеличких населених пунктах по мобілізації призивають чоловіче населення по-максимуму, а у великих містах такої активності не спостерігається від слова «взагалі». Крім того, існують численні повідомлення про корупційні прояви з метою уникнення мобілізації, а також випадки формального проведення військово-лікарських комісій та розгляду особових справ військовозобов'язаних та резервістів, що фактично приводило до мобілізації тих, які не підлягали мобілізації.

Несправедливий та нерівномірний розподіл в Україні тягара війни породжує серйозні невдоволення в дуже великого числа осіб, які беруть активну участь у здійсненні заходів з оборони держави. Ці особи будуть мати обґрунтовані претензії до тих, хто ухилявся або був не задіяний у цих заходах, а також до посадових і службових осіб органів публічної влади, які допустили такі розрізнення. Виникнення між ними серйозних конфліктів є питанням часу та однозначно призведе до застосування захисниками та захисницями фізичної сили та наявної у них зброї (як легальної, так і нелегальної) для «встановлення справедливості» та покарання «винуватих».

2. Втрата владою монополії на застосування насильства

Війна в Україні стала важким випробуванням та тягарем для багатьох цивільних людей. Одні були вимушені покинути місце свого постійного проживання, інші – втратили роботу, близьких, житло тощо. Наведене дестабілізує психіку людей, адже більшість боїться за свою безпеку, відчуває невизначеність у майбутньому, а також вигорання на роботі, загальну пригніченість та стрес, що призводять до збільшення у них рівня агресії.

Складна військово-політична обстановка в державі, поширення корупції, неефективність дій посадових і службових осіб органів публічної влади, постійні загрози ракетно-бомбових ударів та окупації території, зубожіння населення у поєднанні із тривожними емоційними станами в громадян є живильним середовищем для правового нігілізму та девіантної поведінки. У багатьох законослухняних громадян знижується рівень довіри до органів публічної влади, формується зневажливе ставлення до їх діяльності, спостері-

гається ігнорування законів, самовільне тлумачення їх положень, що часто призводить до спотвореного розуміння дозволеного та забороненого у суспільстві. У таких умовах влада втрачає не тільки авторитет та здатність до управління суспільними процесами, але й монополію на застосування сили, адже в окремих людей, на фоні загостреного почуття справедливості, появляється спокуса почати наводити «порядок» в державі та суспільстві відповідно до їхніх цінностей та переконань.

Загальнодержавний дозвіл на застосування сили до ворога почав використовуватися у мирному житті для «справедливого» захисту прав, свобод та законних інтересів та/або вирішення повсякденних проблем. Деякі громадяни застосовують насильство для покарання тих, чия поведінка видається неправильною, або ж для встановлення «власної справедливості», для утвердження своєї влади, авторитету, вирішення повсякденних проблем. Вже сьогодні відомі випадки, коли застосовується насильство для виконання «доброї справи». Особливо це простежується в діяльності певних радикальних громадських чи політичних рухів.

У подальшому ситуація ускладниться з огляду на наявність у громадян значної кількості зареєстрованої та нелегальної зброї, боєприпасів, вибухових речовин, та, ймовірно, загостриться після закінчення війни, адже різноманітні форми агресії, як правило, проявляються у повоєнний період і призводять до тяжких наслідків. На нашу думку, у повоєнний період в державі зросте кількість групових акцій громадянської непокори, під час яких існує висока вірогідність застосування насильства, у тому числі зброї, щодо політичних, державних чи громадських діячів, державних службовців, поліцейських, журналістів тощо.

3. Замовчування причин та приховування осіб, які допустили швидку окупацію території України на початку повномасштабного вторгнення російської федерації.

У перші дні війни в Україні ворогу вдалося стрімко просунути-ся у Донецькій, Запорізькій, Київській, Луганській, Миколаївській, Сумській, Харківській, Херсонській, Чернігівській областях. Майже без бою вони захопили великі міста та об'єкти критичної інфраструктури. Російські війська та спецслужби планували швидку зміну політичного та державного режиму, встановлення проросійської системи державного управління. Для підтримання нового громадського порядку вони планували залучити російських поліцейських та представників національної гвардії, які заїхали разом з ними в Україну.

Однією із передумов успішних воєнних дій є фактор несподіванки. Однак, розвиток подій наприкінці 2021 року та початку 2022 року вказував на можливу військову агресію зі сторони росії. Високу ймовірність цього прогнозували іноземні офіційні та експертні джерела. Однак, представники вітчизняних органів державної влади заявляли про низьку можливість такого розвитку подій. Хоча у подальшому вони публічно підтверджували, що володіли достовірною інформацією про майбутню збройну агресію. Безумовно, розголос про майбутню війну породив би паніку, однак, як виявилось, у влади було достатньо часу, щоб підготуватися до майбутніх бойових дій та не допустити окремих провалів на фронті, а також приховано організувати переміщення в безпечні місця важливих архівних документів, культурних цінностей, технічної документації, виробничих ліній, унікальних розробок вчених з різних галузей знань тощо.

У лютому 2022 року російські війська на територію України зайшли не з космосу, не з-під землі та не за допомогою телепортації, напрями їх головних ударів були передбачувані. У зв'язку з цим у суспільства існує справедливий запит на встановлення причин, які призвели до швидкої окупації значної частини території України, та осіб, які допустили це.

До сьогодні органи публічної влади відмовчуються з цього питання, обмежившись певними фактами про державну зраду та некомпетентність окремих чиновників. Безумовно, під час війни розкривати усі факти про зазначені події не варто, однак у повоєнний період суспільство буде вимагати правди, адже занадто багато людей загинуло, захищаючи Україну. У разі, якщо держава не оприлюднить цих даних, то це призведе до значних конфліктів між владою та військовослужбовцями, родичами загиблих, волонтерами, громадськими активістами, журналістами тощо. Крім того, на цьому питанні виникнуть спекуляції та маніпуляції з боку різноманітних політичних та громадських організацій, у тому числі іноземних, які намагатимуться дискредитувати діючу владу, дезорганізувати роботу владних інституцій, деморалізувати населення, роз'єднати суспільство, розпалити політичні та соціальні протиріччя та конфлікти.

4. Значна суспільна напруга, пов'язана із загрозою життю, через наявність великих площ замінованих територій

Внаслідок війни значна частина території України стала замінованою. Міни та інші вибухонебезпечні предмети несуть значну загрозу для життя і здоров'я людей, особливо дітей, що зумовлено

їх невеликим життєвим досвідом або відсутністю контролю та нагляду з боку дорослих. Жертви, яким вдалося вижити, як правило, потребують ампутації кінцівок, кількох операцій і тривалої фізичної та психологічної реабілітації. Ці люди мають значні труднощі із працевлаштуванням і серйозні соціальні та психологічні проблеми.

Масштабне мінування територій перешкоджає відбудові житла і критичної інфраструктури, економічному зростанню держави; ускладнює доступ громадян до закладів освіти та охорони здоров'я; негативно впливає на навколишнє природне середовище. Вибухонебезпечні предмети загрожують і продовольчій безпеці України та світу. Вважається, що дефіцит продовольства може спровокувати заворушення в десятках країн, що залежать від експорту агропродукції з України.

Значне забруднення території України мінами та іншими вибухонебезпечними предметами і неможливість швидкого розмінування перешкоджають поверненню громадян до покинутих місць проживання та нормалізації їх життєдіяльності, загрожують зниженню довіри цих людей до центральних та місцевих органів публічної влади і провокують появу конфліктних ситуацій соціально-політичного й економічного характеру. У разі несвоєчасного вирішення таких конфліктів, це може призвести до значної соціальної напруги у суспільстві.

Крім того, зазначена напруга може також виникнути тоді, коли люди з різних причин будуть вимушені повертатися до покинутих місць проживання і ходити по замінованих територіях, щоб випасати худобу, обробляти землю, ловити рибу, збирати гриби, шукати дрова тощо. У такому разі існує високий ризик підриву на мінах чи інших вибухонебезпечних предметах, що зумовить висловлення їх рідними і близькими обґрунтованих претензій до влади, появу гострих суперечностей, які загрожуватимуть безпеці громадян на місцевому та регіональному рівнях.

5. Зловживання деякими громадянськими та політичними правами.

Вважається, що ніщо так не об'єднує людей як спільний ворог. Однак, на другому році війни в Україні складається досить парадоксальна ситуація – держава умовно поділилася на декілька регіонів: окуповані території; території де ведуться бойові дії; території, які періодично страждають від ракетно-бомбових ударів; території, які не зазнали тяготи збройної агресії. Населення на цих територіях по-різному сприймає дійсність, вони неоднаково залучені до заходів з оборони держави, у них відмінні оцінки діяльності центральної

влади, органів сектору безпеки і оборони. Таке розрізнення стало живильним середовищем для маніпулювання громадською думкою.

Після часткової деокупації територій України у 2022 році в інформаційному полі держави все частіше простежується активність представників різних політичних сил, громадських організацій, а також волонтерів, військовослужбовців, журналістів, експертів тощо, які відкрито або приховано намагаються посягти у суспільстві сумніви щодо правильності рішень і дій центральної та місцевої влади у сфері внутрішньої політики. Крім того, окремий інформаційний продукт створює в аудиторії хибне враження про те, що війна в Україні скоро закінчиться, сили оборони легко перемагаємо ворога, а громадяни можуть спокійно займатися своїми справами.

Зміст оприлюдненої інформації, форма, час та місце її подачі вказують, що в умовах війни в Україні запустилися процеси формування необхідного кола виборців та кандидатів на майбутні виборчі перегони, які мають початися майже одразу після закінчення правового режиму воєнного стану, про що неодноразово анонсувалося в парламенті. Це підтверджує наявність прихованої політичної реклами, яка розміщується на плакатах, гуманітарній допомозі, сюжетах у засобах масової інформації тощо, а також активізації в інформаційному просторі політичних та громадських діячів місцевого та загальнодержавного рівня.

Аналіз окремих повідомлень, дебатів, дискусій у медіа та соціальних мережах дає підстави стверджувати, що вони містять недостовірну інформацію, а також спрямовані на маніпулювання суспільною свідомістю з метою дискредитації окремих посадових осіб центральних та/або місцевих органів публічної влади. У деяких окремих випадках, такі дії мають ознаки спроб дестабілізації ситуації в регіоні та/або державі в цілому. При цьому намагання правоохоронних чи інших державних органів втрутитися у такі процеси сприймається громадськістю як загроза демократії.

На сьогодні деякі журналісти, громадські діячі, політики та пересічні громадяни все ще не усвідомлюють, що в умовах війни не всі демократичні стандарти мирного часу можуть застосовуватися та приносити користь. Демократична, правова держава має не тільки право, компетенцію, але й обов'язок захищати себе і суспільство від знищення через недобросовісне використання окремими громадянами своїх прав і свобод для посягання на стабільність демократичного конституційного ладу.

Відповідно до Указу Президента України від 24.02. 2022 № 64 на період дії правового режиму воєнного стану в нашій державі,

може обмежуватися право на свободу думки і слова, право на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право брати участь в управлінні державними справами, право на мирні збори, право на інформацію, в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану. Водночас, до сьогодні в державі не врегульована діяльність медіа та не визначені межі реалізації громадянських та політичних прав громадян в умовах війни. Крім того, не встановлена юридична відповідальність за поширення недостовірної інформації, маніпулювання нею.

На наше переконання, під час війни політичний та інформаційний плюралізм має бути суттєво обмежений з метою забезпечення стабільності суспільних відносин та консолідації інтересів людини, суспільства і держави. Однак, такі правообмеження не можуть ґрунтуватися обґрунтованої критики військових формувань, правоохоронних органів та органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, викриття їх корупційної та іншої протиправної діяльності.

Пузирьов М. С.

доктор юридичних наук, старший дослідник,
Національна академія Національної гвардії України

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (НА ПРИКЛАДІ КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ)

Шляхом прийняття у 2012 р. нового Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України було змінено підхід до розкриття і розслідування кримінальних правопорушень. Законодавець надав можливість суб'єктам сторони обвинувачення у кримінальному провадженні використовувати негласні слідчі (розшукові) дії (далі – НСРД). Раніше таких повноважень при розслідуванні кримінальних справ (за КПК 1960 р.) у слідчого, дізнавача, прокурора не було.

За час дії КПК України вироблена практика надання дозволів, проведення та використання НСРД як доказів у кримінальному провадженні. Одночасно вироблена і практика визнання недопустимими результатів НСРД як доказів у кримінальному провадженні.

Разом із тим, до цього часу відбуваються дискусії серед учених, працівників правоохоронних органів щодо особливостей використання результатів НСРД.

Це обумовлено тим, що сфера застосування НСРД поширюється на конституційно охоронювану сферу приватного життя особи. І тому втручання саме в цю сферу вимагає від уповноважених суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності безумовного виконання вимог закону.

Напрацьовується судова практика визнання недопустимими доказів, отриманих в результаті дій, передбачених Главою 21 КПК України.

Війна в Україні внесла свої корективи та вплинула майже на всі сфери суспільного життя. Не оминула війна і сферу кримінально-процесуальної діяльності сторін обвинувачення, захисту, а також суду щодо з'ясування обставин кримінального правопорушення, його кримінально-правової кваліфікації, ухвалення процесуальних рішень та вирішення процесуальних питань, пов'язаних із їх виконанням. А отже, стосується це також інституту застосування та використання НСРД.

Саме тому, з початком війни законодавцем було внесено ряд змін до КПК України, у тому числі і до Глави 21.

У цій публікації дослідимо окремі теоретичні та практичні аспекти здійснення контролю за вчиненням злочину як одного із видів НСРД.

Законодавець визначив, що виключно прокурор має право прийняти рішення про проведення такої НСРД, як контроль за вчиненням злочину [1].

Контроль за вчиненням злочину може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав вважати, що *готується* вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин.

У *теоретичному аспекті* до підстав для проведення даного виду НСРД є різні підходи.

Наприклад, С. Р. Тагієв зауважує, що у КПК України декларується, що контроль за вчиненням злочину може здійснюватися за достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин (ст. 271). Однак також зазначено, що проведення НСРД може здійснюватися винятково після реєстрації в Єдиному реєстрі досудових розслідувань інформації про факт вчиненого злочину. Тобто за відсутності реєстрації факту вчиненого злочину (а не факту підготовки до вчинення злочину) формально забороняється проведення НСРД. Ця та інші неузгодже-

ності обумовлюють необхідність виокремлення й систематизації формальних і документальних підстав для проведення НСРД [2].

У *практичному аспекті* контроль за вчиненням злочину як один із видів НСРД використовується, як правило, при фіксації кримінально-протиправних дій, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, вогнепальної зброї, а також при фіксації корупційних кримінальних правопорушень.

Однією з форм контролю за вчиненням злочину є контрольована та оперативна закупка. Тобто для проведення НСРД уповноваженими правоохоронними органами залучається особа.

Потрібно зазначити, що відповідно до п. 4.12.3 Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, затвердженого наказом Служби безпеки України від 23.12.2020 р. № 383 (зі змінами), відомості про факт або методи проведення НСРД становлять державну таємницю [3].

Отже, лише сам по собі факт проведення НСРД вже становить державну таємницю, яка не підлягає розголошенню без допуску до державної таємниці.

Працівники правоохоронних органів під час розслідування кримінальних проваджень, де проводяться НСРД, залучають як на конфіденційній основі так і гласно осіб, які не мають допуску до державної таємниці.

Якщо ми ведемо мову про контроль за вчинення злочину, то залучають осіб, які здійснюють закупівлю наркотичних засобів, психотропних речовин, вогнепальної зброї, а також передають предмет неправомірної вигоди.

Таким чином, будь-яка особа, яка залучається до участі в НСРД, повинна спочатку надати письмову згоду на залучення до конфіденційного співробітництва. Після цього необхідно попередити особу про кримінальну відповідальність за розголошення відомостей досудового розслідування, а потім надати особі допуск та доступ до державної таємниці.

Законом України «Про державну таємницю» передбачено, що державна таємниця – вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою [4].

Допуск до державної таємниці – оформлення права громадянина на доступ до секретної інформації. Доступ до державної таємни-

ці – надання повноважною посадовою особою дозволу громадянину на ознайомлення з конкретною секретною інформацією та провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею, або ознайомлення з конкретною секретною інформацією та провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею, цією посадовою особою відповідно до її службових повноважень [4].

Надання допуску передбачає:

- визначення необхідності роботи громадянина із секретною інформацією;
- перевірку громадянина у зв'язку з допуском до державної таємниці;
- взяття громадянином на себе письмового зобов'язання щодо збереження державної таємниці, яка буде йому довірена;
- одержання у письмовій формі згоди громадянина на передбачені законом обмеження прав у зв'язку з його допуском до державної таємниці;
- ознайомлення громадянина з мірою відповідальності за порушення законодавства про державну таємницю [4].

Таким чином, особа, яка залучається до конфіденційного співробітництва з оперативними підрозділами правоохоронних органів, повинна завчасно пройти відповідну перевірку, взяти на себе передбачені Законом України «Про державну таємницю» обов'язки зберігати державну таємницю і лише після цього отримати доступ до державної таємниці.

Непроходження відповідної перевірки, відмова взяти на себе зобов'язання щодо збереження таємниці, відмова від обмеження прав у зв'язку із допуском до державної таємниці є підставами для відмови в наданні громадянину доступу до державної таємниці.

Разом із тим, перевірка громадян у зв'язку з їх допуском до державної таємниці здійснюється органами у строк *до одного місяця*.

У той же час, за своєю сутністю специфіка проведення НСРД полягає в тому, що вони проводяться у випадках, якщо відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Тобто виникає необхідність і доцільність їх проведення невідкладно, за наявності, звісно, підстав. У тому числі і залучення громадян для конфіденційного співробітництва. До того ж, законодавчо визначено, що строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення НСРД не може перевищувати *два місяці*.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
2. Тагієв С. Р. Підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2015. № 2. С. 233–239.
3. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю: наказ Служби безпеки України від 23.12.2020 р. № 383. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21#Text> (дата звернення: 15.07.2023).
4. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 16. Ст. 93.

Комісаров О. Г.

доктор юридичних наук, професор,
Київський інститут Національної гвардії України

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ГРОМАДЯН НА ІНФОРМАЦІЮ В УМОВАХ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ ЗАСОБАМИ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Одним з головних пріоритетів у розбудові сучасної України є побудова орієнтованого на інтереси людей, відкритого для всіх і спрямованого на розвиток інформаційного суспільства, яка у «мирний час» набуває характеру загальної цифровізації повсякденної життєдіяльності, завдяки якій кожен набуває здатності створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя [1].

Згодом умови «мирного часу» дозволили сформувати державну інформаційну політику розвитку інформаційної сфери суспільства, що охоплює не тільки інформаційні системи, телекомунікації і засобів масової інформації, але й всю сукупність заходів реалізації права громадян на інформацію засобами виробництва інформаційного продукту і відносин, пов'язаних зі створенням, одержанням, зберіганням, обробкою, використанням і поширенням інформації у всіх її видах – статистичної, адміністративної, масової, інформації

про діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, правової інформації, інформації про особу, інформації довідково-енциклопедичного характеру та соціологічної інформації, як це було відмічено Г. Красноступ [2], але поставили питання щодо існування багатьох загроз національній безпеці, які продукуються у цій сфері чи транспортується до суспільства кризь неї. У сучасній практиці такі явища отримали визначення «гідридні загрози» - елемент інформаційної війни (спротиву).

У межах загальної дискусії щодо доцільності й правомірності регулювання інформаційних відносин лунали думки щодо необхідності виокремлення питання регулювання інформаційної діяльності в інтересах забезпечення національної безпеки та досягнення національних інтересів. Згодом, з початком агресії російської федерації проти України суспільні відносини отримали відповідну практику регулювання «воєнного часу».

Так, рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану», яке введено в дію Указом Президента України від 19 березня 2022 року № 152/2022 було встановлено, що в умовах воєнного стану реалізація єдиної інформаційної політики є пріоритетним питанням національної безпеки, забезпечення якої реалізується шляхом об'єднання усіх загальнонаціональних телеканалів, програмне наповнення яких складається переважно з інформаційних та/або інформаційно-аналітичних передач на єдиній інформаційній платформі стратегічної комунікації – цілодобовому інформаційному марафоні «Єдині новини #UАразом».

У межах реалізації концепту національного спротиву, який викладений у відповідному Законі України «Про основи національного спротиву» та об'єднує комплекс заходів, які організуються та здійснюються з метою сприяння обороні України шляхом максимально широкого залучення громадян України до дій, спрямованих на забезпечення воєнної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності держави, стримування і відсіч агресії та завдання противнику неприйнятних втрат, з огляду на які він буде змушений припинити збройну агресію проти України, вказані заходи слід відносити одночасно до завдань територіальної оборони (частина сухопутної території України, яка включена до території відповідної зони територіальної оборони України та межі якої збігаються з адміністративними межами району у складі Автономної Республіки Крим, області, міст Києва, Севастополя) та завдань руху опору (системи воєнних, інформаційних і спеціальних заходів, організація, планування,

підготовка і підтримка яких здійснюється з метою відновлення державного суверенітету і територіальної цілісності під час відсічі збройної агресії проти України).

Такими завданнями територіальної оборони є участь в інформаційних заходах, спрямованих на підвищення рівня обороноздатності держави та на протидію інформаційним операціям агресора (противника), а завданнями руху опору є: участь у проведенні спеціальних (розвідувальних, інформаційно-психологічних тощо) операцій Сил спеціальних операцій Збройних Сил України.

Зрозуміло, що в обох випадках не може вестися мова щодо викривлення або спотворення змісту певної інформації, яка, між тим, має статус подібним до «офіційної інформації органів державної влади та органів місцевого самоврядування», а, отже, повинна бути об'єктивною та достовірною, відображати об'єктивну реальність.

Оцінювання такого повідомлення користувачем ґрунтується на співвідношенні в ньому позитивної та негативної інформації, яке за «мирних умов» повинно бути рівним.

Слід зазначити, що 1 жовтня 1995 року групою експертів міжнародного права, національної безпеки і прав людини, скликаною ARTICLE 19 (яка є міжнародною організацією, що функціонує у сфері захисту права на свободу слова та свободу вираження поглядів), були ухвалені Йоганесбурзькі принципи. Відповідно до цих принципів будь-яке обмеження свободи висловлювань або інформації, яке уряд прагне обґрунтувати захистом інтересів національної безпеки, повинно мати істинною метою і наочним результатом захист законних інтересів національної безпеки. Обмеження, яке має бути виправдане захистом інтересів національної безпеки, є незаконним, хіба що його істотною метою і наочним результатом є захист існування країни або її територіальної цілісності проти застосування або загрози застосування сили, як від зовнішніх чинників, як-то військової агресії, так і від чинників внутрішніх, наприклад, підбурення до повалення уряду силою [3, с. 136-137].

Вважаємо, що в умовах «першого року» національного спротиву суттєвий вплив на оцінку змісту інформації здійснювали «позитивні» емоції та почуття, які викликає ця інформація у її користувачів, - акцент на безпеці, благополуччі, вдячності, величі, довірі, досягненнях, гідності, гордості, гуморі, задоволенні, красі, коханні, надії, ніжності, патріотизмі, повазі, радості, спокої, турботі тощо – це «позитивної» інформація.

Викликами наступного періоду слід розглядати акцент на безнадійності, відразі, відчаї, гидливості, гніві, заздрості, занепокоєнні,

злорадстві, злості, зневазі, люті, невпевненості, недоліках, незадоволенні, ненависті, неприязні, образі, обуренні, презирстві, приниженні, розгубленості, роздратуванні, розчаруванні, страху, тривозі тощо («негативну» інформацію). Разом з цим «емоційне забарвлення» не має змінювати вказаний принцип «рівності», що має відобразитися у змісті державної інформаційної політики національного спротиву другого та наступних років формування та реалізації державної інформаційної політики національного спротиву.

Список використаних джерел

1. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки: Закон України № 537-V від 09.01.2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text>.

2. Красноступ Г.М. Сучасний стан та перспективи розвитку державної політики у сфері свободи слова та інформації. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. № 11. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_7547.

3. Свобода інформації в Україні. Удосконалення законодавства і практики / Харківська правозахисна група. Х.: Права людини. 2009. 180 с.

Царенко О. М.

кандидат юридичних наук, доцент

Архипова А. А.

Національна академія

Державної прикордонної служби України

імені Богдана Хмельницького

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН В КОНТЕКСТІ ОКРЕМИХ ОБМЕЖЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАПРОВАДЖЕННЯМ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

З огляду на події, які відбуваються з моменту 24 лютого 2022 року, в Україні запроваджено режим воєнного стану, який передбачає низку додаткових обов'язків, що покладаються на громадян, та водночас низку заборон (обмежень), що стосуються як окремих груп громадян, так і всіх громадян держави.

Згідно з Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [1] у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадяни-

на, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України [2], а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [3].

Серед таких додаткових зобов'язань є: трудовий обов'язок для працездатних осіб, примусове відчуження майна, перевірка документів у громадян, огляд транспортних засобів, вантажів та багажу, службових приміщень житла громадян. А до обмежень, які застосовуються до громадян під час дії режиму воєнного стану відносяться: комендантська година, особливий режим в'їзду та виїзду, обмеження свободи пересування громадян та транспортних засобів, заборона проведення зборів, мітингів, інших масових заходів, можлива заборона діяльності громадських організацій або політичних партій, заборона або обмеження вибору місця перебування або проживання громадян, заборона громадянам, які перебувають на військовому або спеціальному обліку змінювати місце проживання без дозволу. Як бачимо, обмежень набагато більше, ніж додаткових обов'язків. Такі правові норми обґрунтовуються тим, що під час повномасштабного вторгнення росії в Україну значно збільшилися випадки державної зради, пособництва державі-агресору, колабораційної діяльності і інших злочинів, спрямованих на загрозу державній безпеці України. Тому, хотілося б розглянути детальніше окремі види обмежень і як саме ці обмеження впливають на життя українців в контексті їх конституційних прав.

Найпоширеніше обмеження конституційних прав громадян – комендантська година. Визначення терміну комендантська година міститься у пункті 5 частини першої статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», а саме – це заборона перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень [3]. Наступне обмеження – обмеження свободи пересування громадян та транспортних засобів, що включає і обмеження на перетинання державного кордону України, визначені в пунктах 2-1–2-2 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження правил перетинання державного кордону громадянами України» [4].

Спільним у цих обмежень є те, що вони за своєю суттю обмежують, а в деяких випадках цілком порушують одне з основних конституційних прав наданих громадянам України – це право на свободу пересування. Але через дію режиму воєнного стану ці об-

меження є цілком легітимними і введені у дію безпосередньо для забезпечення безпеки громадян. Звісно, виникає питання, яким чином заборона вільного пересування між містами, за кордон або після встановленої години може убезпечити громадян під час війни. Проте відповідь доволі проста – це убезпечення від дій диверсійно-розвідувальних груп або осіб, які налаштовані на насильницьку зміну влади чи конституційного ладу України. Після початку дії комендантської години у деяких містах починалися так звані «зачистки» від незаконних угруповань ворога або розмінування певних територій. Вбачається доцільним внести до Кодексу України про адміністративні правопорушення або до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» змін щодо встановлення адміністративної відповідальності за порушення правил комендантської години [5].

Щодо виїзду за кордон питання набагато складніше, оскільки переважна більшість населення України була позбавлена права виїзду за кордон під час воєнного стану. Особлива увага приділяється у даному випадку чоловікам призовного віку від 18 до 60 років, так як переважна більшість намагається втекти з країни аби уникнути призову на військову службу. Щодо прогалин у правовому регулюванні цих правових відносин цікавими є пропозиції про внесення змін у статтю 6 Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» [6] в частині доповнення підстав для тимчасового обмеження права громадян України на виїзд з України щодо водіїв, що здійснюють перевезення медичних вантажів, вантажів гуманітарної допомоги автомобільними транспортними засобами [7].

З усіх правил є винятки, тому окремі категорії чоловіків мають право на перетинання державного кордону: зняті з військового обліку за станом здоров'я, тимчасово непридатні до військової служби, батьки трьох та більше неповнолітніх дітей, батьки, які самі виховують дітей, чоловіки з інвалідністю 1-3 групи, чоловіки, які супроводжують осіб з інвалідністю, чоловіки, які супроводжують осіб на лікування, водії та волонтери, моряки, спортсмени та діячі культури та ін. Також ще однією категорією осіб, які тимчасово позбавлені права перетинати державний кордон України, є державні службовці та військовослужбовці. І навіть беручи до уваги той факт, що зміни до нормативних актів, які регламентують питання виїзду за кордон військовослужбовців та державних службовців, досі тривають, є певні винятки у даному обмеженні. Мають право на перетинання державного кордону: поранені військовослужбовці, які

проходять реабілітацію, військовослужбовці, які проходять військову підготовку за кордоном, а також державні службовці у відрядження, яке підтверджується згідно із законом, на термін, зазначений у документах [4].

Отже, можемо зробити висновок щодо даної категорії обмежень конституційних прав громадян. Вищерозглянуті обмеження обґрунтовано мають місце під час дії правового режиму воєнного стану, без них неможливо було б установити правовий порядок на місцях, оскільки не існувало б певної впорядкованості у житті громадян і не було б такого швидкого звільнення тимчасово окупованих територій через погане дотримання місцевим населенням дії воєнного стану, сам режим воєнного стану втратив би свій статус через відсутність факту впровадження певних обмежень задля забезпечення безпеки громадян.

Список використаних джерел

1. Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 (дата звернення 19.07.2023).

2. Конституція України від 28.06.1996 р. від № 254к/96-ВР (дата звернення 19.07.2023).

3. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 10.11.2015 р. № 389-VIII (дата звернення 19.07.2023).

4. Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України. Постанова Кабінету Міністрів від 27.01.1995 р. № 57 (дата звернення 19.07.2023).

5. Архипова А. А., Царенко О. М. Питання правового регулювання відповідальності за порушення комендантської години. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. № 21 (жовтень, 2022) : за матеріалами IV Міжнародної науково-практичної конференції «Globalization of scientific knowledge: international cooperation and integration of sciences», що проводилася 28 жовтня 2022 року ГО «Європейська наукова платформа» (Вінниця, Україна) та ТОВ «International Centre Corporative Management» (Відень, Австрія). С. 68-69. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4852/1/7-21-PB.pdf> (дата звернення 19.07.2023).

6. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України. Закон України від 21.01.1994 № 3857-XII (дата звернення 19.07.2023).

7. Царук А. В., Адамчук С. В., Царенко О. М., Кушнір Я. О. До проблеми притягнення до адміністративної відповідальності водіїв, які виїжджають за межі території України через систему «Шлях» під час воєнного стану. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». 2023. № 5. <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-5-8896>. URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/law2023/5/> (дата звернення 19.07.2023).

Степанова Ю. П.

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

ВПЛИВ ЗБРОЙОЇ АГРЕСІЇ РФ НА ЗМІСТ ПРИКОРДОННОЇ ПОЛІТИКИ

Прикордонна політика – це напрямок (лінія) діяльності Української держави у сфері забезпечення правопорядку у прикордонній сфері. Як різновид державної політики, вона визначається системою таких елементів: об'єкт, предмет, напрями та суб'єкти. Об'єктом прикордонної політики науковці здебільшого визначають відносини у сфері забезпечення прикордонної безпеки [1]. Однак в такому разі роль суб'єктів прикордонної політики зводиться до реалізації функцій безпеки. Не враховуватимуться регуляторні та сервісні функції (регулювання міграції, розвиток прикордонної інфраструктури, надання послуг під час здійснення прикордонного контролю, контролю порядку в'їзду-виїзду з тимчасово окупованих територій), функції захисту прав та свобод людини і громадянина, які виконують суб'єкти прикордонної політики.

З огляду на це пропонується визначати об'єктом прикордонної політики більш широке коло відносин – відносини, як виникають у прикордонній сфері (або правопорядок у прикордонній сфері) та охоплюють регуляторні, сервісні та безпекові складові.

Грунтовну наукову розробку термінології, що стосується об'єкту прикордонної політики, зустрічаємо у працях Курилюка Ю. Б., який визначає прикордонну сферу як соціальний простір (частину прикордонних правовідносин), на який поширюється або може поширюватися певна галузь правового регулювання – законодавство України про державний кордон [2, с. 52]. А правопорядок у прикордонній сфері – як режим соціального простору, врегульованого законодавством про державний кордон, що покликаний забезпечити належний збалансований стан захищеності суспільних відносин від зовнішніх і внутрішніх загроз охоронюваним цим законодавством інтересам людини, суспільства і держави [2, с. 25].

Для з'ясування кола цих відносин необхідно звертатись до «законодавства України про державний кордон», яке не просто не кодифіковане, а й надзвичайно розрізнене – від Закону України «Про державний кордон України» до Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» тощо.

Визначити, які ж відносини належать до прикордонної сфери, спробуємо шляхом аналізу змістовного наповнення прикордонної політики. Безпекова складова залишається важливою, хоча й не єдиною складовою об'єкту прикордонної політики. Так, Купрієнко Д. А., вказує, що призначенням системи забезпечення правопорядку у прикордонній сфері є забезпечення максимально можливого рівня прикордонної безпеки держави через механізм прикордонної політики [3, с. 363].

Від зміни загроз і викликів прикордонній безпеці України залежить змістовне наповнення прикордонної політики. І якщо у 2018 науковці говорили про зменшення військової складової прикордонної безпеки, зростання транснаціональної злочинності та незаконної міграції, що було зумовлене значною мірою підвищенням інтенсивності транспортного сполучення – невід'ємного супутника процесів глобалізації [4, с. 7], то з початком війни у 2022 році основними стали воєнні загрози.

Тому слушним є розуміння мети прикордонної безпеки у створенні факторів, сприятливих для забезпечення національних інтересів [5, с. 90]. В цілому прикордонна безпека розглядається науковцями як складова національної безпеки, оскільки є показником захищеності територіальної цілісності та суверенітету держави, існуючого конституційного ладу, прав та свобод громадян у прикордонному просторі. Вона забезпечується шляхом своєчасної ідентифікації, протидії чи нейтралізації (за можливості) реальних та потенційних внутрішніх і зовнішніх загроз, чим досягається не лише сталий розвиток прикордонних територій, а й стабільність усієї держави [6, с. 48].

Це свідчить про те, що відносини, які входять до прикордонної сфери, не обмежуються територіально прикордонними районами.

Те, що діяльність щодо забезпечення прикордонної безпеки розглядається виключно як така, що здійснюється на державному кордоні, видається значно звуженим [7]. По-перше, тому, що вагома складова прикордонної політики має зовнішньополітичне спрямування. По-друге, ключова ланка прикордонної політики – державний кордон – потребує не лише охорони та захисту, а й відновлення контролю над непідконтрольною його частиною шляхом відсічі збройної агресії російської федерації та організації охорони державного кордону на деокупованих ділянках. Однак реалізація прикордонної політики повинна відбуватися синхронно із реалізацією функцій державного кордону – бар'єрності та контактності.

Загрози прикордонній безпеці за своєю природою можуть бути політичними, військовими, економічними. Однак в правовому полі вони є переважно кримінальними злочинами. В свою чергу загрози недоторканності державного кордону, правам і свободам людини в прикордонній зоні впливають на суспільно-політичну та економічну ситуацію в країні в цілому, свідчать про виникнення та певні тенденції розвитку негативних явищ у державі [7; с. 1, 2].

Таким чином, зміна змісту прикордонної безпеки впливає і на зміст прикордонної політики та пріоритети забезпечення прикордонної безпеки, які зміщуються у бік правоохоронної чи військової складової діяльності Державної прикордонної служби України.

Отже, до змісту прикордонної політики входять такі складові:

- 1) регулятивна прикордонна політика;
- 2) сервісна прикордонна політика;
- 3) безпекова прикордонна політика, що охоплює:
 - політику у сфері охорони державного кордону України;
 - політику щодо відновлення контролю над непідконтрольною частиною державного кордону;
- 4) політику у сфері протидії адміністративним та кримінальним правопорушенням відповідно до компетенції Державної прикордонної служби України.

Відносини, які виникають у зв'язку з реалізацією кожного з цих напрямків прикордонної політики, і становлять прикордонну сферу, на забезпечення правопорядку у якій спрямована прикордонна політика.

Отже, пропонуємо визнавати прикордонну сферу соціальним простором, що охоплює правовідносини, які виникають у зв'язку із реалізацією функцій державного кордону, а також виконанням регулятивної, сервісної та безпекової функцій суб'єктами інтегрованого управління кордонами.

Відповідно правопорядок у прикордонній сфері можемо визначити як стан фактичної впорядкованості прикордонної сфери, який є результатом впровадження в життя режиму соціального простору, що охоплює правовідносини, які виникають у зв'язку із реалізацією функцій державного кордону, а також виконанням регулятивної, сервісної та безпекової функцій суб'єктами інтегрованого управління кордонами.

Список використаних джерел

1. Деркач О. В. Пріоритетні напрями реалізації державної політики у сфері безпеки українсько-російського державного кордону. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 18. С. 141–144.

2. Курилюк Ю. Б. Адміністративно-правові та кримінологічні засади забезпечення правопорядку в прикордонній сфері України. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07, 12.00.08. Київ-Запоріжжя. 2020. 472 с.

3. Купрієнко Д. А. Основні поняття та категорії у сфері забезпечення прикордонної безпеки. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія: військові та технічні науки. 2014. № 1(61). С. 357–368.

4. Прикордонна безпека України: навчальний посібник. В. О. Назаренко, В. М. Серватюк, О. М. Ставицький та ін. Хмельницький: Видавництво НАД-ПСУ, 2018. 360 с.

5. Цевельов О. Є., Жук С. М. Актуальні питання забезпечення прикордонної безпеки України у системі національної безпеки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 10. С. 88–90.

6. Кушнір Я. О. Державна прикордонна служба України як суб'єкт протидії порушенню порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї : дис. ... д-ра філософії : 081 / Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2021. 304 с.

7. Orlovska N. The Criminal Law Aspects Of Ukrainian Border Security Providing / Implementation Of Law Policy In The Sphere Of State Border Security: Collective monograph, 2019. pp. 1–16. URL : <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/79/891/1935-1>.

Здіорук С. І.

доктор філософії, Заслужений діяч науки і техніки України,
Національного Інституту стратегічних досліджень

ЗАХИСТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ВІД ЗАГРОЗ ДІЯЛЬНОСТІ МОСКОВСЬКОГО ПАТРІАРХАТУ В УМОВАХ ВІЙНИ РОСІЇ СУПРОТИ УКРАЇНИ

Московія роз'язала екзистенційну війну проти всього українства, відкрито заявляючи цілому світові, що метою цієї війни є знищення Української Держави й українців як нації. Російсько-українська війна, безперечно, позначилася й на процесах у релігійно-церковному середовищі країни.

Автор доповіді ставить за мету розкрити специфіку державно-церковних і суспільно-релігійних процесів в умовах відкритої повномасштабної воєнної агресії росії супроти України, проаналізувати основні тенденції нинішнього розвитку державно-церковних і

суспільно-релігійних відносин та запропонувати дієві інструменти для реалізації державної політики щодо свободи совісті та свободи релігії з метою зміцнення національної безпеки та захисту національних інтересів Української Держави.

Висновки та рекомендації

Проведений науковий аналіз дозволяє зробити низку висновків.

1. З часу повномасштабного вторгнення трендами суспільно-релігійних відносин є: активна робота церков і деномінацій на гуманітарному фронті; істотне переформатування православного ландшафту країни; конституювання міжнародної правосуб'єктності ПЦУ; посилення фрагментації УПЦ (МП); системна протидія присутності московського патріархату на українських землях.

2. В українському суспільстві вже сформувалися морально-психологічні, політичні та правові передумови, які неминуче ведуть УПЦ (МП) до змістовної трансформації в найближчому майбутньому. Московський патріархат в Україні постав перед серйозною дилемою: або швидко перетворитися на маргінальне розкольницьке релігійне утворення, вороже до України, або вдатися до кардинальних змін, які зумовлять його національно зорієнтований розвиток.

3. Вектор європейської інтеграції актуалізує питання стосовно доцільності проведення політики децентралізації у сфері свободи совісті та свободи релігії.

4. Серйозною проблемою для України залишається тероризування та обмеження прав віруючих на тимчасово окупованих територіях. Окупаційні адміністрації застосовують дискримінаційні принципи російської політики щодо сфери свободи совісті та свободи релігії. Утисків зазнають релігійні організації, котрі не виявляють лояльності до російського політичного режиму.

5. Стан зі свободою совісті й релігійною свободою в Україні та на територіях, що окуповані росією, відрізняється кардинальним чином.

Задля зміцнення національної безпеки та нейтралізації загроз, пов'язаних із діяльністю релігійних організацій, котрі мають керівні центри у росії – державі-агресорці, доцільно здвійснити наступні заходи.

1. Верховній Раді України:

– ухвалити узгоджений комплексний Закон, покликаний забронити діяльність московського патріархату в Україні. У Парламе-

нті України з цією метою зареєстровано, принаймні, п'ять законопроектів;

- провести до кінця 2023 року парламентські слухання на предмет визначення оптимальних механізмів проведення децентралізації державної політики у сфері свободи совісті та свободи релігії;

- доручити Комітетові з питань гуманітарної та інформаційної політики разом із Кабінетом Міністрів України розробку нової редакції Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», передбачивши дієві засоби і механізми для зміцнення національної безпеки та захисту національних інтересів у даній сфері.

2. Кабінетові Міністрів України:

- ініціювати підготовку за участю науковців та неурядових аналітичних центрів оновленого проекту Концепції державно-релігійних відносин, котрий враховуватиме сучасні реалії релігійно-церковного буття в Україні та визначатиме візію розбудови цих відносин на віддалену стратегічну перспективу;

- невідкладно розглянути питання щодо позбавлення УПЦ (МП) права користування комплексом будівель Свято-Успенської Почаївської лаври шляхом розірвання договорів оренди.

3. Державній службі України з етнополітики та свободи совісті підготувати та подати на розгляд Кабінету Міністрів України пропозиції щодо внесення змін у чинне законодавство в частині:

- трансформації контрольних, консультативних та реєстраційних повноважень центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії (ст. 30 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»);

- набуття статусу юридичної особи релігійною громадою (ст. 8 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»);

- припинення діяльності релігійної організації, яка у визначені законом строки не виконала вимог ч. 7 ст. 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (відтворення у своїй назві приналежності до керівного центру, що знаходиться у державі, яка здійснила військову агресію проти України).

4. Правоохоронним органам за підтримки Міністерства юстиції України:

- створити Спеціальну слідчу групу для виявлення та розслідування фактів колаборації представників релігійних організацій із окупаційною владою;

– напрацювати законодавчі ініціативи щодо контролю за економічно-фінансовою та інформаційною діяльністю релігійних організацій із керівним центром у державі-агресорці.

5. Міністерству закордонних справ України:

– сприяти вступу Православної церкви України та інших українських церков до Всесвітньої ради церков (яка вже налічує 348 членів, що представляють близько 450 млн вірян різних церков і деномінацій) та Конференції європейських церков (до якої належить 125 членів, більшість церков Європи); активніше розвивати співпрацю зі світовими релігійними центрами, а особливо зі Вселенською патріархією та Ватиканом, в усьому спектрі державно-церковних і культурно-релігійних відносин.

6. Міністерству освіти і науки України:

– запровадити викладання в загальноосвітніх середніх школах предмету «Історія релігій світу», а у вищих навчальних закладах – нормативного курсу «Релігієзнавство».

7. Органам місцевого самоврядування:

– забезпечити виконання релігійними організаціями ч. 7 ст. 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», до яких ця норма правозастосовна;

– вживати заходів щодо забезпечення міжконфесійної та міжцерковної злагоди і порозуміння;

– здійснювати постійний моніторинг на предмет порушення релігійними організаціями законодавства про свободу совісті й релігійні організації та інформувати про такі випадки центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії, СБУ, а також інші правоохоронні органи України.

Орел О. В.

кандидат юридичних наук, доцент,
Національна академія Національної гвардії України

**ЯДЕРНИЙ ТЕРОР: ПРАВОВА ОЦІНКА СИТУАЦІЇ
ЯК ФУНДАМЕНТ ПРОФІЛАКТИКИ**

Збройний конфлікт на території нашої держави, розв'язаний Російською Федерацією (РФ), набуває особливих обертів, коли в

інформаційному просторі лунають повідомлення про ризик підриву Запорізької атомної електростанції (ЗАЕС). Хвилювання суспільства є не безпідставними, оскільки ЗАЕС є найбільшою в Європі й третьою у світі за сукупною потужністю і складається з шести атомних енергоблоків по 1 ГВт кожен. Що, в свою чергу, становить 45 % сукупної потужності української ядерної енергетики й понад 20 % сукупної потужності енергетичної системи України. Іншими словами, ЗАЕС є стратегічно важливим об'єктом не тільки для України, але й для всієї мирової спільноти.

Захоплення 4 березня 2021 року російськими військами м. Енергодару привернуло увагу всього світу, адже в цьому місті й розташована ЗАЕС, яка в той ж день була захоплена РФ. Так, під час боїв за місто були обстріли, де боєприпаси неодноразово влучали в один із шести енергоблоків. В подальшому, через 5 місяців, окупанти ледь не пошкодили сховище відпрацьованого ядерного палива, що розташоване на території станції. Далі – ряд інших провокуючих фактів, що посилюють напругу в суспільстві щодо ядерного терору. Як наслідок, стає зрозумілим, що з одного боку, керівництво нашої держави повинно вжити профілактичні заходи щодо аварії, з іншого боку – РФ має засіб маніпулювання на міжнародній арені під час збройного конфлікту, оскільки виток радіації, у разі настання аварії, спричинить глобальні катаклізми. Тому Верховна Рада України звернулася до ООН, Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ), ЄС, ОБСЄ, НАТО, Ради Європи та їхніх парламентських асамблей, парламентів і урядів іноземних держав щодо запобігання ядерній катастрофі на Запорізькій атомній електростанції та протидії ядерному шантажу з боку Російської Федерації [1]. Адже транснаціональний характер ситуації на ЗАЕС потребує міжнародної кооперації зусиль правоохоронних органів різних країн світу.

Підтвердженням цього, є слова Генерального директора МАГАТЕ Рафаеля Гроссі, який у своєму Звіті зазначив, що «ситуація в Україні є безпрецедентною. Уперше збройний конфлікт триває на території великої ядерної установки» [2].

У той ж час, з правової точки зору, сьогодні існує ряд документів, які регулюють питання щодо використання радіоактивних матеріалів, а саме:

1) Міжнародна конвенція по боротьбі з актами ядерного тероризму від 12 квітня 2005 р., яка стала першим антитерористичним конвенціональним документом, що направлений на відвернення терактів масового ураження [1]. Ратифікована понад 30 країнами світу;

2) Глобальна контртерористична стратегія ООН від 8 вересня 2006 р., яка орієнтує ООН на вдосконалення координації в плануванні мір реагування на терористичні напади з використання ядерної та радіологічної зброї [3];

3) Резолюція 1540 Ради Безпеки ООН від 28 квітня 2004 р., яка є юридично обов'язковою для всіх держав-членів ООН [4].

Крім цього, надзвичайно важливою є Глобальна ініціатива по боротьбі з актами ядерного тероризму (ГИБЯТ), яку підписали у 2006 році В. В. Путін та Дж. Буш. (Організація покликана об'єднувати зусилля дипломатичних відомств, органів реагування на надзвичайні ситуації, судово-медичних експертів, правоохоронних органів, Збройних Сил в інтересах скорочення ризиків ядерного тероризму).

Однак вище перелічене не забезпечує цілісної нормативно-правової бази, що встановлює обов'язки, відповідальність та права юридичних і фізичних осіб міжнародної співдружності, діяльність яких пов'язана з використанням радіоактивних матеріалів. Тому це питання і донині залишається відкритим.

В той же час, відповідно до норм міжнародного права «атомні електростанції та інші ядерні установки є об'єктами мирного використання ядерної енергії, які не можуть ставати об'єктами військових нападів. Крім того, такі напади на атомні електростанції є воєнними злочинами». Зокрема, п. 1 ст. 56 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року «Про захист жертв міжнародних збройних конфліктів» від 8 червня 1977 року закріплює, що «установки і споруди, які містять небезпечні сили, а саме: греблі, дамби й атомні електростанції, не повинні ставати об'єктами нападу навіть у тих випадках, коли такі об'єкти є воєнними об'єктами, якщо такий напад може викликати вивільнення небезпечних сил і наступні тяжкі втрати серед цивільного населення».

Таким чином, правова оцінка ситуації на ЗАЕС, може бути викладена наступним чином:

– в березні 2021 року Україна звернулася до Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ) та НАТО з проханням закрити небо над українськими ядерними об'єктами;

– 15 серпня 2021 року Верховна Рада України ухвалила Постанову № 7667, в якій звернулася до ООН, ЄС, Європейської Ради, Організації з безпеки та співробітництва в Європі, парламентів та урядів держав-членів МАГАТЕ щодо засудження акту ядерного тероризму, який скоює РФ на ЗАЕС в м. Енергодар Запорізької області.

В Постанові наголошується на тому, що РФ порушує норми міжнародного атомного права, вимоги ядерної та радіаційної безпеки, а саме: Міжнародну конвенцію про боротьбу з актами ядерного тероризму 2005 року, Конвенцію про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок 1979 року зі змінами згідно з Поправкою до Конвенції 2005 року, Міжнародну конвенцію про боротьбу із захопленням заручників 1979 року. Не виконує резолюцію Ради керуючих МАГАТЕ GOV/2022/17 від 3 березня 2022 року «Наслідки ситуації в Україні для безпеки, фізичного захисту та гарантій», де зазначено про необхідність негайного припинення всіх дій РФ проти ядерних об'єктів в Україні і повернення контролю над усіма захопленими ядерними установками українській стороні.

Проте, на даний час Російська сторона продовжує свій ядерний терор, що є викликом не тільки для національної безпеки нашої країни, але й безпеки всього світу. Тому з метою запобігання масштабній ядерній катастрофі, зміцнення протидії ядерному шантажу РФ, початку ефективної розбудови механізмів гарантій миру та безпеки доцільно посилити консолідацію зусиль міжнародної спільноти в питаннях щодо посилення санкцій по відношенню до РФ.

Список використаних джерел

1. Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму : Ратифікована ВРУ, Закон України від 15.03.2006 № 3533-IV (3533-15). [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d68#Text (дата звернення 05.07.2023).

2. Криза на Запорозькій АЕС. 2nd Summary Report by the Director General, 28 April – 5 September 2022 IAEA [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/A1#cite_note-BC-6 (дата звернення 05.07.2023).

3. Глобальная контртеррористическая стратегия ООН. Офіційний сайт ООН [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL : <https://www.un.org/counterterrorism/ru/un-global-counter-terrorism-strategy> (дата звернення 05.07.2023).

4. Резолюція 1540 Ради Безпеки ООН від 28 квітня 2004 року. Офіційний сайт – Посібник з експортного контролю України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL : <http://exportcontrol.in.ua/glava1/1-osnovni-idei-rezhymiv-eksportnoho-kontroliu-mizhnarodnykh-dohovoriv-initsiatyv-ta-embarho/12-mizhnarodni-pravovi-ta-politychni-instrumenty/121-rezoliutsiia-1540-rady-bezpeky-oon-vid-28-kvitnia-2004-roku> (дата звернення 05.07.2023).

Форноляк В. М.

кандидат психологічних наук,
Національна академія СБ України

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ БОРотьБИ З ТЕРОРИЗМОМ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТЕРОРИЗМУ

На сьогоднішній день тероризм та збройна агресія, котрі здійснюються російською федерацією щодо України є жахливим явищем для світового суспільства. Недостатню ефективність протидії злочинам терористичного спрямування пов'язують із тим, що до недавнього часу, незважаючи на заходи, котрі вживаються світовим співтовариством, не удалося вибудувати надійну систему протидії таким явищам. Проте, для виконання завдань щодо запобігання терористичній діяльності існує чимало нових перспектив, визначальна з яких – шлях посилення, вдосконалення організаційної діяльності суб'єктів боротьби з тероризмом у сфері профілактики правопорушень з ознаками терористичної діяльності, де головним чинником виступає їхня взаємодія як між собою так і з інститутами громадянського суспільства.

Під організаційними засобами забезпечення взаємодії суб'єктів боротьби з тероризмом з питань запобігання терористичної діяльності слід розуміти сукупність способів, прийомів, через застосування яких сторони досягають необхідного рівня цілеспрямованості, злагодженості, ефективності та результативності. Вдало підібрані й успішно реалізовані організаційні заходи забезпечують доцільний і раціональний підхід до розподілу функціональних обов'язків та ресурсів між учасниками взаємодії, а також виступають запорукою скоординованості та послідовності їх спільних дій.

Варто зазначити, що на сьогодні в Україні чітко не врегульовані питання взаємодії суб'єктів боротьби з тероризмом у сфері запобігання тероризму. У зв'язку з цим немає юридично закріпленого переліку основних організаційних питань, котрі мають вирішувати сторони з метою забезпечення належної якості та ефективності взаємодії.

Необхідною умовою профілактики правопорушень з ознаками терористичної діяльності є формування ефективної державної політики у цій сфері, що вимагає вироблення чіткої концепції та стратегії, базових принципів, концептуальних і нормативно-правових за-

сад, визначення шляхів їх практичної реалізації. Зауважимо, що система профілактичних заходів повинна охоплювати наступні підсистеми:

- суб'єктів із чітко визначеними на нормативному рівні завданнями, функціями та повноваженнями щодо спільної діяльності, включаючи застосування не лише заходів реагування на терористичні прояви та загрози, а й запобіжних заходів, здатних не допустити цих загроз та проявів;

- об'єкти, щодо яких можуть бути здійснені терористичні прояви та інші загрози;

- визначені заходи, застосування яких дозволило б реально попередити терористичні загрози.

Беззаперечним є факт, що запобігання тероризму здійснюється через систему правових та організаційних заходів, спрямованих на усунення причин та умов, що сприяють вчиненню протиправних діянь, виявленні ймовірних виконавців. Окрім цього зауважимо, що відповідне функціонування механізмів державного управління у цій сфері неможливе без злагодженої діяльності суб'єктів боротьби з тероризмом та інших інститутів громадянського суспільства. Серед ключових заходів щодо розвитку організаційного механізму державного управління системою запобігання тероризму в Україні варто виділити удосконалення дій органів та підрозділів зазначених суб'єктів відповідно до єдиної державної системи запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків. При цьому зазначимо, що під поняттям «запобігання (попередження, профілактика, превенція, відвертання) тероризму ми розуміємо взаємодію та діяльність суб'єктів боротьби з тероризмом, інших органів державної влади та інститутів громадянського суспільства спрямовану на усунення причин, що сприяють вчиненню злочинів терористичної спрямованості, виявлення потенційних терористів, їх ресоціалізацію та недопущення вчинення терористичних актів.

Аналізуючи категорію «запобігання тероризму» на рівні міжнародно-правових актів можна простежити наступні тенденції, зокрема: на міжнародному рівні прийнято низку нормативних актів, зокрема: Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден (від 16 грудня 1970 р.), Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів (від 14 грудня 1973 р.); Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом (від

15 грудня 1997 р.); Конвенція Ради Європи про запобігання (превенцію) тероризму (від 16 травня 2005 р.). Зазначимо, що в наведених міжнародних актах використовуються поняття «запобігання» тероризму. Якщо проаналізувати Міжнародну конвенцію про боротьбу з фінансуванням тероризму, (від 9 грудня 1999 р.), то помітимо, що її назва визначає термін «боротьба» котра фактично є складовим компонентом запобігання тероризму. Зауважимо, що навіть у тих конвенціях, назви яких мають термін «боротьба», досить часто містять статті щодо запобігання злочинам терористичної спрямованості. Зокрема, ст. 15 Міжнародної конвенції про боротьбу з бомбовим тероризмом констатує, що: держави-учасниці здійснюють співробітництво у сфері запобігання передбачених цією конвенцією терористичних злочинів [1].

Розглядаючи систему запобігання тероризму в Україні зазначимо, що нормативною базою є Конституція України, чинні законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, які регулюють протидію такому явищу як тероризм в нашій країні та у світі загалом, зокрема, Кримінальний кодекс України, Закони України: «Про боротьбу з тероризмом», «Про національну безпеку», «Про Службу безпеки України», «Про внесення змін і доповнень до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо запобігання тероризму» тощо.

Згідно зі ст. 6 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» суб'єкти, які залучаються до боротьби з тероризмом, у межах своєї компетентності здійснюють заходи щодо запобігання, виявлення й припинення терористичних актів та злочинів терористичного спрямування; розробляють і реалізують попереджувальні, режимні, організаційні, виховні та інші заходи; забезпечують умови проведення антитерористичних операцій на об'єктах, що належать до сфери їх управління. Відповідно до ст. 9 вказаного закону державні органи, органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян, організації, їх посадові особи зобов'язані сприяти органам, які здійснюють боротьбу з тероризмом, повідомляти дані, що стали їм відомі, щодо терористичної діяльності або будь-яких інших обставин, інформація про які може сприяти запобіганню, виявленню й припиненню терористичної діяльності, а також мінімізації її наслідків [2]. Як бачимо, ідеться про превентивні дії антитерористичного спрямування цивільного населення.

З метою запобігання, реагування і припинення терористичних проявів, керуючись Постановою КМУ від 18.02.2016 № 92,

суб'єктами боротьби з тероризмом здійснюються наступні заходи: аналізується обстановка в регіонах у терористичному відношенні, визначаються основні чинники, котрі впливають на її ускладнення; оцінюється відповідність стану антитерористичної захищеності об'єктів можливих терористичних посягань; переглядаються розрахунки наявних сил засобів регіональних органів суб'єктів боротьби з тероризмом, опрацьовуються питання щодо залучення додаткових сил та засобів; перевіряється та коригується: а) порядок цілодобового обміну інформацією між регіональними органами та підрозділами суб'єктів боротьби з тероризмом; б) інструкції щодо дій чергових регіональних органів суб'єктів боротьби з тероризмом при отриманні інформації про вчинення (загрозу вчинення) діяння з ознаками терористичного акту; схеми оповіщення та збору членів координаційних груп, особового складу груп оперативного шиккування; забезпечується контроль за охороною об'єктів уразливих в терористичному відношенні; плануються інші запобіжні заходи (режимні, фільтраційні, організаційні) спрямовані на недопущення терористичних проявів [3].

Разом з тим, існує досить широкий спектр запобіжних заходів за допомогою яких відповідними суб'єктами боротьби з тероризмом з'ясовуються зародки негативних процесів, що породжують протиправну спрямованість особистості. Запобігання на цьому етапі характеризується завчасним встановленням та превентивним впливом на ті процеси та події, котрі можуть спричинити здійснення певного злочину до формування його мотиву. Тому виховні, індивідуально та соціально-психологічні, дидактичні а також певні побутові заходи можуть переважати над кримінологічними.

Варто зауважити, що, запобіжними заходами можуть бути: а) розроблення та впровадження відповідних спеціально економічних та соціально-психологічних програм, із врахуванням сьогочасних умов, котрі передбачають те, щоб кожен громадянин держави отримував орієнтовно повне задоволення власних соціально-економічних потреб; б) здійснення цілеспрямованих заходів щодо формування в громадян нетерпимості до кримінальної (злочинницької) культури; в) зацікавленість населення щодо співробітництва з правоохоронними органами; г) проведення організаційно-правових заходів, котрі підвищують у людей почуття особистої відповідальності за власну безпеку та суспільства. До активних контрзаходів можна також віднести: різні форми переконання, примусу, застереження й проведення роз'яснювальної роботи та

надання допомоги особам які її потребують. При цьому зауважимо, що це здебільшого оперативно-розшукові заходи, що поєднуються з індивідуально-психологічними.

Важливими напрямками превентивної діяльності суб'єктів боротьби з тероризмом на стадії виявлення, усунення й нейтралізації причин та умов протиправної діяльності, які зумовили чи можуть зумовити терористичну діяльність, можна виділити наступні:

1) здійснення організаційних заходів спрямованих на запобігання ймовірним терористичним проявам, забезпечення належного рівня безпеки людей під час підготовки та проведення загальнодержавних і місцевих заходів із масовим перебуванням людей;

2) здійснення періодичних перевірок та ситуативних експериментів, спрямованих на встановлення передумов учинення злочинів терористичної спрямованості на об'єктах можливих терористичних посягань, підвищення рівня безпеки таких об'єктів;

3) розроблення й впровадження відповідних правил антитерористичної безпеки, (інструкцій, приписів, правил), технічних умов антитерористичної захищеності об'єктів можливих терористичних посягань із врахуванням особливостей об'єктів імовірних терористичних посягань;

4) проведення відповідних тренінгів з антитерористичної тематики із залученням сил і засобів суб'єктів боротьби з тероризмом та місцевих органів виконавчої влади на об'єктах можливих терористичних посягань.

З метою запобігання можливому вчиненню правопорушень терористичного характеру, важливою є право-роз'яснювальна діяльність, що ґрунтується на здійсненні комплексних заходів виховного, соціально-психологічного та правового характеру. Причому зазначені заходи повинні здійснюватися представниками уповноважених органів, зокрема суб'єктами боротьби з тероризмом, органами місцевої влади та самоврядування, громадськими організаціями, освітніми закладами тощо через засоби масової інформації, мережу Інтернет шляхом інформування населення про результати протидії діяльності терористичним угрупованням та організаціям, доведення змісту положень чинного законодавства щодо прав і обов'язків суб'єктів боротьби з тероризмом, відповідальності за терористичний акт та інші злочини, що вчинюються з терористичною метою, а також видання літератури з антитерористичної безпеки.

Важливе значення при цьому має реалізація адміністративно-правових заходів. Вони повинні втілюватись переважно у опрацю-

ванні й практичній реалізації комплексу режимних заходів, котрі мінімізують можливість реалізації терористичних намірів (формування режиму спеціального огляду багажу та пасажирів на вокзалах, при перетині блокпостів тощо, а також удосконалення режиму забезпечення безпеки користування наземним та підземним транспортом; створення відповідної дозвільної системи для надійного контролю за зберіганням, придбанням й використанням вогнепальної зброї та вибухових речовин; удосконалення прикордонного режиму; здійснення заходів щодо забезпечення диверсійно-терористичної безпеки будівель та установ, що є потенційними об'єктами посягань терористів, тощо).

На виконання положень Конституції України і законів, що стосуються боротьби з тероризмом і забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини, Президентом України, Кабінетом Міністрів України, центральними органами виконавчої влади прийняті підзаконні акти, що стосуються окремих питань організації діяльності органів, що ведуть боротьбу з тероризмом та здійснюють заходи правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян.

Зазначимо, що належний рівень забезпечення особи, суспільства та держави від терористичних загроз є підвалиною сталого розвитку нашої держави. Отже питання забезпечення національної безпеки вимагають постійної уваги не лише суб'єктів боротьби з тероризмом, інших органів державної влади а й інститутів громадянського суспільства.

Аналіз нормативно-правових документів дав змогу виявити, що правовий компонент антитерористичної системи України щодо запобігання тероризму загалом відповідає міжнародним стандартам у цій сфері. Разом з тим, перспективним завданням є вдосконалення вітчизняного законодавства у сфері запобігання тероризму з метою усунення умов і причин, що сприяють учиненню злочинів терористичної спрямованості.

Виходячи з вищевикладеного зауважимо, що до основних напрямів спільної діяльності суб'єктів боротьби з тероризмом у сфері запобігання терористичній діяльності враховуючи умови воєнного стану варто віднести: розробку та здійснення заходів щодо підвищення ефективності профілактики, виявлення й припинення злочинів і правопорушень терористичної спрямованості; проведення роз'яснювальної роботи з особами, здатними до здійснення злочи-

нів терористичної спрямованості, забезпечення соціальної й культурної їх адаптації; прийняття та реалізацію державних і регіональних програм, спрямованих на запобігання національних, конфесійних, етнічних конфліктів; взаємодію державних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, інститутів громадянського суспільства, щодо недопущення фактів радикалізму, релігійної нетерпимості тощо; виявлення та блокування сайтів, що містять заклики до терористичної діяльності; вивчення й використання в правоохоронній діяльності передового закордонного досвіду, спрямованого та запобігання тероризму.

Список використаних джерел

1. Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом № 2855-III (2855-14) від 29 листопада 2001 р. Документ 995_374, чинний, поточна редакція - Приєднання від 29.11.2001, підстава - 2855-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/-995_374#Text (дата звернення: 07.07.2023).

2. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 р. № 638-IV. Документ 638-IV, чинний, поточна редакція – Редакція від 28.04.2023, підстава - 2997-IX (дата звернення: 07.07.2023).

3. Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків: затв. постановою Каб. Міністрів України від 18 лютого 2016 р. № 92. Документ 92-2016-п, чинний, поточна редакція – Редакція від 17.02.2023, підстава – 135-2023-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 07.07.2023).

Кумейко А. В.

кандидат юридичних наук,
Служба безпеки України

ЩОДО ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ОКРЕМИМ КРИМІНАЛЬНИМ ЗЛОЧИНАМ В РАМКАХ ВИКОНАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ З НАБЛИЖЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ПРАВА ЄС

Враховуючи актуальність розгляду наукових проблем у сфері попередження й припинення протиправної діяльності на шкоду державній безпеці України, з урахуванням напрацювань й досвіду європейських безпекових структур, які виписані в таких норматив-

но-правових актах Європейського Союзу, як Директиви, а саме мова про Директиви Європейського парламенту і Ради Європейського Союзу, розкриємо це питання на прикладі однієї з Директив, яка повною мірою стосується питань запобігання окремим кримінальним злочинам і до виконання якої Україна приєдналася в контексті виконання міжнародних зобов'язань з наближення законодавства України до права Європейського Союзу.

Кабінет Міністрів України на своєму офіційному сайті підкреслює, що євроінтеграція є головним і незмінним зовнішньополітичним пріоритетом України, а подальша розбудова та поглиблення взаємовідносин між Україною та Європейським Союзом здійснюється на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції [1].

Процеси європейської інтеграції України охоплюють значний перелік сфер життєдіяльності, чому свідченням є офіційні переклади актів *acquis* Європейського Союзу, що розподілені за змістовним наповненням по розділах, і включають такі: Розділ I «Загальні принципи»; Розділ II «Політичний діалог та реформи, політична асоціація, співробітництво та конвергенція у сфері зовнішньої та безпекової політики»; Розділ III «Юстиція, свобода та безпека»; Розділ IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею»; Розділ V «Економічне та галузеве співробітництво»; Розділ VI «Фінансове співробітництво та положення щодо боротьби із шахрайством» [2].

До речі, сферу безпеки, включаючи питання профілактики правопорушень та розмежування повноважень органів щодо запобігання правопорушенням в різних напрямках, включено до Розділу III «Юстиція, свобода та безпека», про який йшлося вище.

Так, 17 лютого 2023 р. Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції Секретаріату Кабінету Міністрів України в рамках наближення законодавства України до права Європейського Союзу, та беручи до уваги Договір про функціонування Європейського Союзу та пропозицію Європейської Комісії, приєднався до виконання Директиви Європейського Парламенту і Ради ЄС № 2019/1153 [3] від 20 червня 2019 року «Про встановлення правил, що сприяють використанню фінансової та іншої інформації для запобігання окремим кримінальним злочинам, їх виявлення, розслідування або кримінального переслідування, та про скасування Рішення Ради 2000/642/ЮВС».

В Директиві Європейського Парламенту і Ради ЄС № 2019/1153 обґрунтовуються потреби внесення змін до повноважень своїх пра-

воохоронних органів або органів з правоохоронною функцією, що передбачувано чекає і Україну.

Наведемо для прикладу п. (9), де зазначено, що «з огляду на те, що в кожній державі-члені існує багато органів, відповідальних за запобігання кримінальним злочинам, їх виявлення, розслідування або кримінальне переслідування, а також із метою забезпечення пропорційного доступу до фінансової та іншої інформації відповідно до цієї Директиви, держави-члени повинні визначити, які органи мають право доступу до централізованих реєстрів банківських рахунків і можуть вимагати інформацію від підрозділів фінансової розвідки для цілей цієї Директиви. Під час імплементації цієї Директиви держави-члени повинні враховувати встановлені національним правом характер, організаційний статус, завдання та прерогативи таких органів, у тому числі наявні механізми захисту фінансових систем від відмивання грошей та фінансування тероризму [3]» та п. (30), який зазначає, що «ця Директива має на меті забезпечити впровадження правил для надання громадянам Союзу вищого рівня безпеки шляхом запобігання злочинам та боротьби з ними відповідно до статті 67 Договору про функціонування Європейського Союзу. Враховуючи їхній транснаціональний характер, терористичні та кримінальні загрози впливають на Союз у цілому, а отже вимагають реагування на рівні Союзу. Злочинці можуть для власної вигоди користуватися відсутністю ефективного використання інформації про банківські рахунки та фінансової інформації в державі-члені, що може мати наслідки для іншої держави-члена [3]».

Змістовно, в Директиві розкривається й механізм, яким чином кожна держава-член повинна досягти вирішення поставлених проблем. Для вирішення взятих для прикладу проблем (9) та (30), які стосуються питань запобігання окремим кримінальним злочинам актуальні шляхи вирішення наведені у нижченаведених статтях Директиви.

Так, стаття 3 Директиви «Призначення компетентних органів» розкриває, що кожна держава-член повинна:

– призначити з-поміж своїх органів, відповідальних за запобігання кримінальним злочинам, їх виявлення, розслідування або кримінальне переслідування, компетентні органи, уповноважені здійснювати доступ до національного централізованого реєстру банківських рахунків і пошук у ньому;

– призначити з-поміж своїх органів, відповідальних за запобігання кримінальним злочинам, їх виявлення, розслідування або

кримінальне переслідування, компетентні органи, що можуть здійснювати запити про надання фінансової інформації або результатів фінансового аналізу та отримувати таку інформацію від підрозділів фінансової розвідки;

– повідомляти Комісію про свої компетентні органи, про будь-які зміни в них. А Комісія в свою чергу повинна опублікувати такі повідомлення в Офіційному віснику Європейського Союзу [3].

А стаття 10 Директиви забезпечує умови взаємодії «Обмін інформацією між компетентними органами різних держав-членів», де зазначено, що за умови дотримання національних процесуальних гарантій, кожна держава-член повинна забезпечити, щоб її компетентні органи, призначені відповідно до статті 3(2), мали змогу обмінюватися – на запит та в кожному конкретному випадку – фінансовою інформацією або результатами фінансового аналізу, отриманими від підрозділів фінансової розвідки своєї держави-члена, із призначеним компетентним органом іншої держави-члена, якщо така фінансова інформація або такі результати фінансового аналізу є необхідними для запобігання відмиванню грошей, пов'язаним предикатним злочинам та фінансуванню тероризму, а також для виявлення таких злочинів і боротьби з ними [3].

Наприкінці зазначимо, що з урахуванням того, що держави-члени повинні передавати Комісії тексти основних положень національного права, які вони ухвалюють у сфері регулювання Директиви Європейського Парламенту і Ради ЄС № 2019/1153, а Україна доєдналася до виконання у лютому 2023 року, прогнозовано будуть вноситися зміни до національного законодавства, в тому числі з питань запобігання окремим кримінальним злочинам в контексті виконання міжнародних зобов'язань з наближення законодавства України до права ЄС.

Список використаних джерел

1. Євроінтеграція: Урядовий портал /Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/tag/evrointegraciya> (дата звернення 12.07.2023).

2. Переклади актів *acquis* ЄС: Урядовий портал /Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/evropejska-integraciya/perekladi-aktiv-acquis-yes> (дата звернення 12.07.2023).

3. Директива Європейського Парламенту і Ради ЄС № 2019/1153 від 20 червня 2019 року «Про встановлення правил, що сприяють використанню фінансової та іншої інформації для запобігання окремим кримінальним зло-

чинам, їх виявлення, розслідування або кримінального переслідування, та про скасування Рішення Ради 2000/642/ЮВС» : Урядовий портал / Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/%D0%94%D0%B8%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B0%202019%201153.pdf> (дата звернення 12.07.2023).

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ректора Національної академії СБ України ЧЕРНЯКА А. М.	3
ГОРІНОВ П. В. ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОПЕРАЦІЇ: ЗМІСТ ТА МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ	5
БАЛАБАН Р. В. ЗАХИСТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	8
ХМІЛЬОВСЬКА О. В. АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО–УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: РЕЛІГІЙНИЙ ВИМІР	13
НЕГРЕБЕЦЬКИЙ В. В. БОРІТЬБА ІЗ РОЗПОВСЮДЖЕННЯМ НЕПРАВДИВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЗА ДОПОМОГОЮ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ: ДОСВІД НІМЕЧНИНИ	21
ЯРЕМЧУК В. Д. УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ПОДОЛАННЯ РЕЛІГІЙНОГО ДЕСТРУКТИВУ	24
КЛИМЕНКО Н. Г. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ З ОЗНАКАМИ ТЕРОРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ, ГРОМАДСЬКОСТІ ТА НАСЕЛЕННЯ	29
ЛЯШЕНКО О. О. ДЕРЖАВНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ ЯК ОБ’ЄКТ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ: ЕТНОПОЛІТИЧНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ ЧИННИКИ	34

ПЕЛЕПЕЙЧЕНКО Л. М., ДОРОШИНА Л. Ф. ПРОТИДІЯ СПЕЦІАЛЬНИМ ІНФОРМАЦІЙНИМ ОПЕРАЦІЯМ: ДОСВІД СЬОГОДЕННЯ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ	39
ВОЛЯНЮК О. Я. ПРОТИДІЯ СПЕЦІАЛЬНИМ ІНФОРМАЦІЙНИМ ОПЕРАЦІЯМ ЗА УЧАСТІ АНАЛІТИЧНИХ ЦЕНТРІВ	45
БЄЛАЙ С. В., ЛАВРОВ І. С. ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ СКЛАДОВИХ СЕКТОРА БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ	50
БОНДАРЕНКО О. Г. ЗАВДАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БОРОТЬБИ У КОНТЕКСТІ ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ З ОЗНАКАМИ ТЕРОРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	53
ІРХА Ю. Б. ОКРЕМІ СОЦІАЛЬНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ЗАГРОЗИ ДЕРЖАВНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	58
ПУЗИРЬОВ М. С. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (НА ПРИКЛАДІ КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ)	63
КОМІСАРОВ О. Г. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ГРОМАДЯН НА ІНФОРМАЦІЮ В УМОВАХ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ ЗАСОБАМИ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ	68
ЦАРЕНКО О. М., АРХИПОВА А. А. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН В КОНТЕКСТІ ОКРЕМИХ ОБМЕЖЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАПРОВАДЖЕННЯМ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	72
СТЕПАНОВА Ю. П. ВПЛИВ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ НА ЗМІСТ ПРИКОРДОННОЇ ПОЛІТИКИ	76

ЗДІОРУК С. І. ЗАХИСТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ВІД ЗАГРОЗ ДІЯЛЬНОСТІ МОСКОВСЬКОГО ПАТРІАРХАТУ В УМОВАХ ВІЙНИ РОСІЇ СУПРОТИ УКРАЇНИ	79
ОРЕЛ О. В. ЯДЕРНИЙ ТЕРОР: ПРАВОВА ОЦІНКА СИТУАЦІЇ ЯК ФУНДАМЕНТ ПРОФІЛАКТИКИ.....	82
ФОРНОЛЯК В. М. ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТЕРОРИЗМУ	86
КУМЕЙКО А. В. ЩОДО ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ОКРЕМИМ КРИМІНАЛЬНИМ ЗЛОЧИНАМ В РАМКАХ ВИКОНАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ З НАБЛИЖЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ПРАВА ЄС	92

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

**Збірник матеріалів круглого столу
(м. Київ, 28 липня 2023 року)**

Частина 1

Друкується в авторській редакції

Упорядники: **Гончаренко** Ганна Анатоліївна,
Кучерук Михайло Миколайович,
Бігун Валентин Миколайович,
Кривенко Юрій Миколайович

Художнє опрацювання *А. О. Феоктістова*
Технічне редагування *Т. О. Коркач*

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 5,81.
Обл.-вид. арк. 5,47. Тираж 10 прим. Наряд №

Реєстр. № 56/579-427/ві від 14 грудня 2023 р.

Видавець і виготовлювач
Національна академія Служби безпеки України,
03022, м. Київ, вул. Михайла Максимовича, буд. 22
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6844 від 17.07.2019.